

JAARGANG 33 | NUMMER 4 | WINTER 2022

Zoogdier

MAGAZINE VAN DE ZOOGDIERVERENIGING
EN NATUURPUNT

Otters voelen
zich thuis
in Zwolle

*Resultaat
van actieplan
eikelmuis*

Dassen:
*plaag of
bedreigd?*

Inhoud

NR. 33-4 | WINTER 2022

Actief voor zoogdieren	2
Redactioneel	2
Dassenplaag? Geen sprake van!	3
Hoe goed is de stad als habitat?	6
Waarnemingen	9
Zoogdierdag 2022	10
'Beverwakken'	13
Kijk daar! De eikelmuis	16
Nog eens 40 jaar onderzoek overwinterende vleermuizen	19
Doelgericht samenwerken loont	22
Vleermuizen in de stad	26
Boekbespreking: Basisboek veldbiologie - Zelf de natuur in	29
Korte berichten	30
Column	31
Het moment van Piet Hein Pelser	32

Zoogdier wordt gedrukt op papier dat uitsluitend uit FSC® Mix Materiaal is vervaardigd.

ZOOGDIER ONLINE is uitgebreider dan het tijdschrift. Achtergrondinformatie bij artikelen, zoals literatuurverwijzingen en contactgegevens van auteurs, maar ook gerelateerde filmpjes, artikelen, rapporten en weblinks vind je online in ZoogdierDigitaal.

Kijk op www.zoogdierverseniging.nl/zoogdier.

Redactioneel

We leven in een spannende tijd. Op het moment dat ik dit schrijf is de klimaatconferentie in Egypte net afgelopen, met als belangrijk resultaat een schadefonds voor landen die getroffen worden door ernstige gevolgen van klimaatveranderingen. Een goed jaar geleden ondervonden België en Duitsland de gevolgen van zware regenval in de zomer, inderdaad... toe te schrijven aan klimaatverandering. In Nederland was er ook flinke schade, maar in vergelijking met de twee buurlanden viel het mee.

Op internet vind ik informatie waaruit blijkt dat ruim een jaar later in Nederland 90 tot 95 procent van de schade is vergoed, en dus nog niet alles. In België lijkt de situatie minder rooskleurig; in juli, een jaar na de ramp, kampeerden sommige bewoners nog steeds op de zolders van hun zwaar beschadigde huizen. Hoe zal dat gaan in Pakistan, waar hoogwater 33 miljoen mensen heeft getroffen?

Wat bij de start van de klimaatconferentie al vaststond was dat mensen als enige zoogdieren mee zouden praten. Als er gesproken wordt over de belangen van andere (zoog)dieren, dan is dat door mensen. Mensen zoals wij: dassen-, otter-, bever-, vleermuis- en eikelmuisliefhebbers. Die komen in dit nummer van *Zoogdier* gelukkig allemaal aan het woord.

Maar die mensen zijn niet de enigen die iets te zeggen hebben. Veel meer mensen hebben een mening die ze verkondigen, bijvoorbeeld over de das, die volgens sommigen een plaag vormt (p. 3). Opkomen voor de belangen van natuur, voor de belangen van zoogdieren, kan dan ook voelen als roeien tegen de stroom in. En dan is elkaar ontmoeten (p. 10), samenwerken (p. 22) en elkaar blijven inspireren (alle bijdragen aan dit nummer) bijzonder belangrijk. Dat dat nog steeds nodig is blijkt uit de aantallen zoogdieren als verkeersslachtoffer en het uitblijven van resultaat bij bescherming van de hamster in België (p. 30).

Veel inspiratie gewenst bij het lezen van dit nummer van *Zoogdier*!

Peter Twisk

Actief voor zoogdieren

Gelukkig voor de eikelmuis zijn er vrijwilligers zoals Annelien Duits die zich inzetten voor het behoud van deze ernstig bedreigde soort. Annelien helpt mee met het betrekken van dorpsgenoten en het coördineren van activiteiten. Zo organiseert zij lezingen, eikelmuiswandelingen en deelt ze haar kennis over het maken van geschikte rommelhoekjes. Daarnaast loopt ze mee met de nestkast- en vallenmonitoring. Met haar hulp draagt Annelien bij aan het belangrijke beheer en behoud van de eikelmuis.

Foto Jo Houben

Jonge das verkent zijn omgeving.
Foto Ronald Stiefelhagen

HOE GAAT HET MET DE DAS IN NEDERLAND?

Dassenplaag? Geen sprake van!

Gaat het goed of slecht met de das in Nederland? Dat hangt ervan af wie je het vraagt. Rond 1980 was de stand in Nederland gedaald tot zo'n 1.200 dassen en vanuit dat perspectief gaat het op dit moment goed. Door een verbeterde bescherming zijn er nu immers weer 5.000 à 6.000 dassen. Boeren die het gevoel hebben dat alles rond hun erf moet krimpen of wijken voor de natuur zullen zelfs beweren dat het op dit moment wemelt van de dassen en dat ingrijpen nodig is. Recent onderzoek geeft aan dat deze beelden nuances behoeven.

TEKST HANS VINK EN JAAP SCHRÖDER

De das is wettelijk beschermd vanuit de Wet natuurbescherming. Die wet stelt dat provincies pas een ontheffing voor ingrepen verlenen als geen afbreuk wordt gedaan aan de gunstige staat van instandhouding van populaties van een soort. Het gebruikte meervoud 'populaties van een soort' is hierbij cruciaal. Het impliceert namelijk dat het niet zozeer gaat om de staat van instand-

houding van de das als soort, maar om de instandhouding van de verschillende populaties van de soort. Vanuit dat oogpunt is het relevant om een goed beeld te krijgen van de dassenstand in afzonderlijke streken. Recent onderzoek gaat dieper in op het verloop van de dassenstand in min of meer aangrenzende populaties. Hieruit zijn twee publicaties tot stand gekomen: één met betrekking tot een dassenpopula-

tie op de Veluwe,¹ en een ander aangaande Utrecht-'t Gooi.² Hieronder bespreken we deze publicaties.

DE VELUWE

Van oudsher bestaat een gedetailleerd beeld van de ligging van dassenburchten op de Veluwe en de gebieden daaromheen. Tussen 1994 en 1996 is nauwkeurig

▲ In gebruik genomen (kunstmatige) dassenterp. Foto Stichting Das & Boom

geïnventariseerd welke burchten daadwerkelijk door dassen bewoond werden. Zo'n inventarisatie is tussen 2019 en 2020 herhaald. Daaruit bleek dat er in die tussentijd weliswaar 49 nieuwe bewoonde hoofdburchten waren ontdekt, maar dat dassen tegelijkertijd 274 hoofdburchten hadden verlaten. Er zijn nu circa 440 bewoonde hoofdburchten over, 34 procent minder dan 25 jaar geleden. We vermoeden dat die sterke achteruitgang te maken heeft met een combinatie van factoren. Vooral op de Veluwe is het areaal (be-weid) grasland, en de bemesting daarvan, afgenomen. In combinatie met verzuring en verdroging heeft dit zo goed als zeker geleid tot een afname van de hoeveelheid beschikbare regenwormen, hoofdbestand-deel van het dagelijkse menu van dassen.³ Op de Veluwe moeten dassen bovendien met talrijke wilde zwijnen concurreren om dezelfde voedselbronnen. In overeenstem-

ming daarmee is de das minder achteruitgegaan in gebieden waar zwijnen geweerd worden, zoals bezuiden de Rijksweg A12. Ook rond individuele graslandpercelen worden soms rasters aangelegd tegen zwijnen en wolven. Als deze rasters niet geperforeerd zijn met enkele pvc-pijpen, zijn de betreffende graslandpercelen ook voor dassen ontoegankelijk. Het afgenomen voedselaanbod betekent dat dassen dagelijks grotere afstanden moeten afleggen om hun maag te vullen. Dat impliceert dat zij meer wegen kruisen en de kans op dodelijke aanrijdingen toeneemt. Om het effect hiervan enigszins te compenseren is het aantal faunapassages in die 25 jaar gelukkig wel gegroeid. Al met al nam de fractie bezette kilometerhokken op en rond de Veluwe af van 23 procent naar 18 procent en het aantal hoofdburchten per bezet kilometerhok (=100 hectare) van 1,3 naar 1,1. Het geschatte aantal dassen daalde van circa 2.300 in 1995 naar 1.500 in 2020.

UTRECHT-'T GOOI

In het gebied tussen Hilversum, Utrecht, Zeist en Soest resteerde in 1983 een dassenpopulatie van minder dan een handvol dieren. Verstedelijking, een hoge mortaliteit als gevolg van verkeer en een vermoedelijk smalle genetische basis bemoeilijkten het herstel van deze lokale populatie. Het gebied is rijk aan vochtige graslanden waarin regenwormen goed gedijen. Gebrek aan voedsel leek herstel dus niet in de weg te hoeven staan. De beschikbaarheid van voldoende droge plekken voor het vestigen van een burcht wel. In reactie hierop ontstond een herstelplan gericht op de aanleg van veilige faunapassages, geleidende rasters en enkele kunstburchten en dassenterpen.

De restpopulatie werd bovendien aangevuld met een vijftiental dassen die elders in Nederland verweesd waren geraakt. In de jaren daarna groeide de populatie gestaag. In 2021 waren er weer 137 hoofdburchten in het gebied. Al meer dan veertig jaar volgt de eerste auteur met vrijwilligers van de Dassenwerkgroep Utrecht de ontwikkeling van de populatie systematisch door jaarlijkse observatie van alle burchten, onder andere met behulp van wildcamera's. Uit de verzamelde gegevens blijkt dat een dassenterritorium in Utrecht-'t Gooi gemiddeld 50-150 hectare beslaat, op een hoofdburcht gemiddeld 3,5 dassen leven en op kraamburchten (38 procent van alle hoofdburchten) jaarlijks gemiddeld 2 à 3 jongen bovengronds komen. De jaarlijkse mortaliteit bedraagt thans naar schatting 26 procent, waarvan circa twee derde als gevolg van weg- en treinverkeer. Overigens lijkt de populatie zich sinds een aantal jaren te stabiliseren. In 2022 trad zelfs enige achteruitgang op, vermoedelijk omdat er vanwege langdurige droogte minder regenwormen beschikbaar waren. Dit speelde de das overal in het land parten. In Utrecht-'t Gooi steeg de fractie bezette kilometerhokken van 2 procent naar 28 procent en het aantal hoofdburchten per bezet kilometerhok van 1,0 naar 1,4. Waar het aantal dassen op en rond de Veluwe tussen 1995 en 2020 met circa 800 daalde, steeg hun aantal in Utrecht-'t Gooi in diezelfde periode met ruim 400.

ELDERS IN NEDERLAND

De hierboven besproken publicaties illustreren dat de dassenstand in twee aangrenzende gebieden heel verschillend kan verlopen. Behoud van (toegankelijke) bemeste graslanden (als voedselbronnen) en veilige faunapassages lijken hierbij cruciaal. Verder verdient het tegengaan van verzuring en verdroging op korte termijn de grootst mogelijke aandacht, vooral op de Veluwe. Inventarisaties in andere gebieden bevestigen het wisselende beeld aangaande de stand van de das. In sommige gebieden zijn dassenpopulaties uit een diep dal gekropen, zoals in Drenthe. Toch is het aantal dassen daar de laatste jaren weer wat gedaald. Elders blijft het herstel, ondanks het uitzetten van dassen, vreemd genoeg volledig achterwege. Dat geldt bijvoorbeeld in de Achterhoek, terwijl het kleinschalige cultuurlandschap daar een goed leefgebied zou moeten kunnen zijn voor de das. Hetzelfde gaat

▲ Das in het gras. Foto Karin van Puffelen

op voor Twente. Vergelijking van een dassencensus in 2015 en 2020 leerde dat de populatie daar tegen verwachting in niet was toegenomen.⁴ Zowel in de Achterhoek als in Twente bevinden bezette burchten zich voor een groot deel in terreinen van natuurbeschermingsorganisaties of natuurminnende particulieren. Daarbuiten vindt vermoedelijk nog altijd verstoring van dassen plaats zoals het dichtstoppen van pijpen en zelfs illegaal afschot. In 2022 is ook op de Veluwe een geschoten das gevonden. Ongetwijfeld ondermijnt deze vervolging het herstel van populaties. Met het herstel van de dassenstand in Utrecht-’t Gooi ontstond de hoop dat die populatie via de Utrechtse Heuvelrug en Gelderse Vallei meer contact zou krijgen met de Veluwse populatie. Inventarisaties geven echter aan dat ongeveer de helft van de hoofdburchten in de Gelderse Vallei in de afgelopen vijf jaar op raadselachtige wijze verlaten zijn en het totaal aantal bewoonde burchten daarmee daalde. Dat is opmerkelijk omdat de kleine particuliere bosgebieden te midden van maïsakkers in beginsel een geschikt leefgebied vormen. Het is niet onwaarschijnlijk dat ook hier vervolging een rol speelt bij het onbezet blijven van burchten.

POLARISATIE

Natuurlijk kunnen dassen op perceelsniveau schade veroorzaken, met name aan maïs. Maar berekeningen op basis van de gebruikelijke dassendichtheid en de

▲ Das. Foto Aaldrik Pot

dagelijkse voedselinname laten zien dat schade op regioniveau zeer beperkt moet zijn. Krantenkoppen die spreken van een ‘dassenplaag’ overdrijven dan ook zwaar en dragen bij aan polarisatie. Omdat bovendien een schadevergoedingsregeling bestaat, mist een oproep tot ingrijpen iedere grond. De laatste jaren duiken dassen opvallend vaak op in tuinen aan de randen van de bebouwde kom. Dat heeft zo goed als zeker te maken met voedselgebrek door droogte. Mogelijk leidt dat onder bewoners en de regionale pers tot het beeld van een ‘plaag’, terwijl slechts sprake is van verplaatsing door honger.

Naast illegale verstoring op eigen initiatief vindt in Nederland ook gelegitimeerde verstoring plaats. Dat gebeurt soms op basis van discutabele rapporten van

ecologische onderzoeksbureaus. Afgelopen jaar zijn vijftien willekeurige casussen beschreven waarin aantoonbaar sprake was van tekortschietende ecologische kennis of zelfs opzettelijke misleiding van de vergunningverleners.⁵ Het provinciale Kennisdocument Das⁶ beveelt ecologische onderzoeksbureaus daarom nadrukkelijk aan om lokale dassenkenners bij rapportages te betrekken. Zonder inbreng van deskundigen is de instandhouding van de dassenstand niet blijvend verzekerd.

HANS VINK is bestuurslid van de Stichting Dassenwerkgroep Utrecht-’t Gooi en vrijwilliger bij de Stichting Das en Boom. JAAP SCHRÖDER is bestuurslid van en vrijwilliger bij de Stichting Valouwe Natuur.

▲ Das. Foto Aaldrik Pot

ONDERZOEK NAAR STADSE OTTERS IN ZWOLLE

Hoe goed is de stad als habitat?

In het otterjaar 2021 vierden we de succesvolle herintroductie van de otter in Nederland. Sinds de uitzetting van de otter in het Wieden-Weerribbengebiet is de otter bezig met een opmars door Nederland. Nu zien we hem ook steeds vaker in stedelijk gebied, zoals de afgelopen jaren ook in Zwolle. Wat heeft deze beschermde 'ambassadeur van zoetwaternatuur' hier te zoeken? En vraagt dit een specifieke beschermingsaanpak?

TEKST LIDEWIJ DISBERGEN

Sinds 2012 wordt de verspreiding van otters gemonitord via het NEM-verspreidingsonderzoek. Vrijwilligers speuren langs oevers naar spraints (otterpoep), prenten en sporen als zichtbare looproutes en mogelijke rustplekken. Ook worden op diverse plekken wildcamera's ingezet. Alle vondsten worden verzameld in een otterportaal waardoor een goed beeld van het voorkomen van de otter in Nederland kan worden gegeven.

Wie denkt aan de ideale habitat van een otter ziet waarschijnlijk uitgestrekte en waterrijke natuurgebieden voor zich met veel riet en overhangende wilgen. Het Wieden-Weerribbengebiet past in dat plaatje, niet voor niets het gebied waar de otter in 2002 weer is uitgezet. Hier vinden otters voldoende voedsel, beschutte rustplekken én dekking om zich langs de oever te verplaatsen. Groot was dan ook de verbazing van NEM-vrijwilligers van de Zoogdiervereniging in Zwolle (zie kader) over de vele meldingen van otters in Zwolle-Zuid afgelopen winter, in de woonwijk én overdag!

OTTERS IN ZWOLLE-ZUID

Toevallige passanten filmden otters die zwommen in een van de vele watergangen die Zwolle-Zuid rijk is, een tuin in kropen of rustig een visje zat te eten op een vlinder. Deze waarnemingen riepen veel vragen op: om hoeveel otters gaat het eigenlijk? Wat doet de otter in de stad? En is de stad wel een geschikt leefgebied voor de otter? Al deze vragen vormden voor de otter- en beverwerkgroep Calutra van de Zoogdiervereniging de aanleiding voor een onderzoek naar deze Zwolse otters. De hoofdvraag van dit onderzoek luidde: *Op welke wijze maakt de otter gebruik van het stedelijk gebied van Zwolle als habitat?*

▲ Otter eet vis op vlonder achter de Jumbo.
Foto Paul van 't Veer

▲ Lidewij en Johan op zoek naar spraints en prenten onder brug.
Foto Ria Olde Rechterschot

Voor het antwoord is allereerst gekeken naar bestaand onderzoek naar het voorkomen van otters in steden. Vervolgens zijn alle bestaande waarnemingen in de bebouwde kom van Zwolle verzameld en is intensief gezocht naar nieuwe sporen in de stad. Ook is het gedrag dat de otter op die momenten liet zien genoteerd en is de omgeving in beeld gebracht. Tot slot is onderzocht in hoeverre de stad kan voldoen aan de eisen die de otter stelt aan zijn leefomgeving.

OTTERS IN ANDERE STEDEN

Uit bestaand onderzoek bleek dat de stadse otters in Zwolle zeker niet op zichzelf staan. Een mooi voorbeeld hiervan zijn de stadse otters in Cork, gelegen aan de zuidkust van Ierland. Al sinds de jaren zeventig worden hier otters in het stadscentrum gezien en zijn ze regelmatig onderwerp

▲ Otters verplaatsen zich bij voorkeur langs de oevers. Foto Mark Zekhuis

van onderzoek geweest.¹ Hieruit blijkt dat ze goed zijn aangepast aan de stedelijke omgeving en voldoende voedsel en dekkingmogelijkheid kunnen vinden. Ook dichterbij, in Lelystad, is de aanwezigheid van de otter in de stad aanleiding geweest voor een onderzoek. Hier heeft een stagiair van Landschap Flevoland 'onder alle bruggen' gekeken naar spraints, zijn uitkomst: 'Elke Lelystedeling kan binnen één kilometer van zijn huis een otter tegenkomen'.²

WAARNEMINGEN VAN OTTERS IN DE BEBOUWDE KOM VAN ZWOLLE

Toen alle waarnemingen van otters in en rondom Zwolle van de afgelopen jaren op een rijtje werden gezet, bleek dat er zowel binnen als buiten Zwolle veel otters voorkomen. De aanwezigheid van spraints rondom de stad én langs doorlopende wateren door de stad laat zien dat Zwolle midden in ottergebied ligt en wellicht als een soort 'kruispunt' fungeert. De nieuwe

▲ Spraint onder een brug.
Foto Lidewij Disbergen

waarnemingen in de woonwijken tonen aan dat de otter ook de watergangen binnen de wijken gebruikt.

Uit de waarnemingen blijkt dat de otter een diversiteit aan gedrag laat zien in de stad: spelen en jagen in de Thorbeckegracht, territoria afbakenen met behulp van spraints, jagen in de stadswateren en dekking zoeken in een tuin. In het voorjaar van 2022 vonden er ook twee heel bijzondere gebeurtenissen plaats die veel vertelden over het leven van de otter in de stad. Zo werd eind maart een dode otter aangetroffen in een woonwijk in Zwolle-Zuid. Het bleek om een oud mannetje te gaan dat waarschijnlijk door ouderdom is gestorven. Hij was verdrongen, had afgesleten tanden en zijn maag was leeg. Een opvallend kenmerk van deze otter was het feit dat hij één beschadigd oog had. Wellicht is dit de bekende 'éénoog', die in

▲ Drukke op de stadsgracht.
Foto Lidewij Disbergen

de winter van 2021 in de stadsgrachten zwom.³ Een andere bijzondere gebeurtenis vond plaats in juni, midden in het centrum van Zwolle. Hier zagen mensen een jonge otterpup ronddobberen in de haven. Met behulp van de dierenambulance werd hij gered en opgevangen door wildopvang de Fugelhelling.⁴ Deze vondst riep vragen, maar ook zorgen op. Want wat was hier gebeurd? En zijn de moeder en eventuele andere pups in veiligheid? Diverse vrijwilligers hebben gezocht, maar er is behalve een verse prent niets gevonden.

KAN DE STAD VOLDOEN AAN DE EISEN VAN DE OTTER?

De otter maakt dus gebruik van de stad, waarschijnlijk zelfs van geboorte tot dood. Dit maakt de stad echter niet automatisch tot een geschikt leefgebied. Om te onderzoeken in hoeverre de stedelijke omgeving van Zwolle aan de eisen van de otter kan voldoen, is gekeken naar de hoeveelheid voedsel, veilige rustplekken, mogelijkheid om zich veilig te verplaatsen en kansen voor voortplanting.

▲ Bosschages en kades in de woonwijk Zwolle-Zuid. Foto Lidewij Disbergen

Over voedsel kunnen we kort zijn: de stadswateren van Zwolle zijn enorm rijk aan vis. Zeker in de winter zoekt vis de beschutting en hogere temperaturen op van stadse wateren. Een tweede voorwaarde is de aanwezigheid van voldoende veilige plekken in de stad waar de otter zich ongezien kan terugtrekken. Woonwijken en stadsranden lijken bijzonder veel natuurlijke én kunstmatige rustplekken te

herbergen in de zin van bosschages, ruige tuinen, bruggetjes en vlonders. Loslopende honden kunnen hier echter wel een gevaar vormen. In de binnenstad lijken er minder mogelijke rustplekken aanwezig te zijn. Ook is daar het risico op verstoring groter, zeker in de drukke zomermaanden vol festiviteiten en bezoekers van de grachten.

Doordat otters grote leefgebieden hebben én jonge otters vele kilometers migreren op zoek naar een eigen territorium, is het veilig kunnen verplaatsen van levensbelang. Otters verplaatsen zich bij voorkeur lopend, via beschutte oevers. In de stad kan dit op diverse plekken via bosschages of hoog gras langs het water. Beschutte oevers zijn echter lang niet overal aanwezig of worden onderbroken door schuttingen, hoge kades en wegen. Met name deze wegen zijn een reëel gevaar. Aanrijdingen in het verkeer zijn immers nog steeds de voornaamste doodsoorzaak van otters (naar verwachting stierf 32 procent van de otters in het verkeer in 2020).⁵ Binnen de bebouwde kom van Zwolle werden de meeste aanrijdingen geteld op drukke ringwegen en de A28.

Voor een succesvolle voortplanting ten slotte, moet aan alle bovenstaande habitatseisen worden voldaan, waarbij veilige nestmogelijkheid vooropstaat. Ook kan op de lange termijn de waterkwaliteit een probleem gaan vormen. Net als op veel plekken in Nederland is deze ook in Zwolle zorgelijk.⁶

▲ Johan en Lidewij op zoek naar vraatresten.
Foto Ria Olde Rechterschot

CONCLUSIE UIT HET ONDERZOEK

Alle waarnemingen samen geven het beeld van een otter die optimaal gebruikmaakt van de kansen die de stad Zwolle hem biedt. Er is voldoende voedsel en met name in de woonwijken en stadsranden een diversiteit aan dekkingsmogelijkheid. Nu de otter zich steeds verder verspreidt over Nederland lijkt het dan ook niet meer dan logisch dat de otter ook andere steden als leefgebied gaat gebruiken. Risico's die voor het buitengebied gelden, zoals verkeer, waterkwaliteit en loslopende honden, zijn ook van toepassing voor de stad en vragen dezelfde aandacht. Het risico op verstoring lijkt groter te zijn in de stad, omdat de kans een mens tegen te komen veel groter is dan in natuurgebieden. Toch lijkt onderzoek naar de stadse otters in het Ierse Cork uit te wijzen dat de effecten (verstoring) van regelmatige ontmoetingen met mensen minder worden ('gewenning'). De vondst van de jonge otterpup midden in Zwolle blijft echter zorgelijk, de vraag is of hier een mogelijke verstoring aan voorafging.

Dat otters het afgelopen jaar ook regelmatig overdag werden waargenomen is nieuw. Het ging hierbij om twee otters, waarvan een met een beschadigd oog.

Hebben deze otters ontdekt dat ze minder van mensen te vrezen hebben dan vroeger, toen er op ze werd gejaagd? Of misschien hebben ze de stad het afgelopen jaar pas echt ontdekt én zijn er in de stad nu eenmaal meer mensen die ze kunnen zien.

KANSEN VOOR DE STADSE OTTERS

De zichtbaarheid van de stadse otter is ook een kans voor de bescherming van deze bijzondere soort én voor natuur in bredere zin. De aanwezigheid van de otter in de stad bracht namelijk veel positieve aandacht. Buurtbewoners zijn verrast dat zo'n groot roofdier in hun wijk leeft. Dit geeft aanknopingspunten om het gesprek over natuur en natuurbescherming te voeren. Als stadse waterambassadeur kan de otter óók in de stad het belang van goede waterkwaliteit en natuurvriendelijke oevers vertegenwoordigen.

Met dank aan Johan Spinder – Regiocoördinator otter Overijssel van de Zoogdiervereniging.

LIDEWIJ DISBERGEN is vrijwilliger bij de Zoogdiervereniging en deeltijdstudent aan de Hogeschool van Hall Larenstein.

ZOOGDIER
DIGITAAL

WAARNEMINGEN

BIJZONDERE WAARNEMINGEN VAN ZOOGDIEREN IN VLAANDEREN EN NEDERLAND

RECTIFICATIE

In *Zoogdier* 33-3 is de verkeerde fotoğraf vermeld bij de foto van de bultrug op p.7. De foto is gemaakt door Marcel Klootwijk.

NEDERLAND

Orka's. Foto Stichting Rugvijn, Frank Zanderink

ORKA'S GEZIEN VANAF NIEUWE VEERBOOT NAAR NOORWEGEN

Vanaf juli 2022 varen waarnemers van Stichting Rugvijn mee op de MS Roman-tika van Eemshaven naar Kristiansand, Noorwegen. Meteen op de eerste overtocht waren er mooie waarnemingen van orka's en andere walvisachtigen: een drietal orka's (*Orcinus orca*), zeven dwergvinvissen (*Balaenoptera acutorostrata*), een groep van 4-6 witsnuitdolfijnen (*Lagenorhynchus albirostris*), twee tuimelaars (*Tursiops truncatus*) en vijf bruinvissen (*Phocoena phocoena*).

LEUCISTISCHE WATERVLEERMUIS

Tijdens de wintertelling in januari 2022 in de kelders van Klein Heidekamp bij Arnhem werd een opvallende watervleermuis aangetroffen. Het betreft een leucistische watervleermuis. Oren, onderarmen en achterpoten zien er pigmentloos uit. De

Leucistische watervleermuis.
Foto Ruud Kaal

grotendeels nog bruine rugvacht laat zien dat het niet om een albino, maar om een 'leucino' gaat. Een check op rode oogjes bleef dan ook achterwege en daarom is de kleur van de vlieghuid niet waargenomen. Leucisme ontstaat door een storing in de productie van melanine, het pigment dat verantwoordelijk is voor de kleur van huid, vacht en ogen. Behalve dit afwijkend gekleurde dier was overigens ook een eerder voor deze locatie beschreven flavistische (gele) watervleermuis weer present.

VLAANDEREN

Bechsteins vleermuis in lijmvul.
Foto Mikael Renon

BECHSTEINS VLEERMUIS IN LIJMVUL

Deze zomer ontdekte Mikael Renon in de buurt van Dour, Wallonië, een Bechsteins vleermuis die vastplakte in een lijmvul in een fruitboom. De Bechsteins vleermuis is een zeldzame soort en wordt in Wallonië iets vaker gezien dan in Vlaanderen. Hij is een typische bosbewoner en komt vooral voor in oude, extensief beheerde loofbossen, maar bijvoorbeeld ook in boomgaarden die deel uitmaken van een groter boscomplex.

Het voedsel van de Bechsteins vleermuis bestaat grotendeels uit insecten die van de vegetatie worden geplukt. Dit individu werd waarschijnlijk aangetrokken door de insecten in de lijmvul, en kwam op die manier zelf vast te zitten. Waarnemingen van vleermuizen (en andere insecteneters) in lijmvallen zijn vermoedelijk ondergerapporteerd. Daarom is het melden van dergelijke waarnemingen welkom!

Franjestaart in ecotunnel.
Foto Zoogdierenwerkgroep
Antwerpen Noord
& Kempen

FRANJESTAART GEBRUIKT ECOTUNNEL

De Zoogdierenwerkgroep Antwerpen Noord & Kempen volgt verschillende ontsnipperingsmaatregelen in hun werkingsgebied op. Naast de gebruikelijke beelden van vossen, boommarters, steenmarters, bruine ratten, muizen, egels en huiskatten, dook er een nogal onverwachte passant op in een van de ecotunnels. In de tunnel van zo'n 60 centimeter hoog werden beelden gemaakt van een vliegende vleermuis. Vrijwilligers vermoeden dat het gaat om een franjestaart, op basis van de achterkant van de oren en een onscherp beeld van de staartvlieghuid en het spoorbeen, dat bij franjestaart S-vormig is.

EIKELMUIZEN GEVANGEN IN HOUTKACHEL

Veel mensen zagen nog nooit een levende eikelmuis, een gezin uit het West-Vlaamse Marke (Kortrijk) kreeg deze zomer de kans om twee exemplaren van dichtbij te bekijken... in hun woonkamer. Twee keer geraakte een eikelmuis vast in de houtkachel, de ene een paar dagen eerder dan de andere. Het waren twee verschillende individuen: de eerste was duidelijk groter dan de tweede. Op de filmpjes die het gezin maakte, is te zien dat het gaat om twee jonge en onervaren individuen. Het gezin slaagde er in ze allebei te bevrijden en vrij te laten in de tuin. Eikelmuisen gebruiken regelmatig natuurlijke en kunstmatige holtes. Waarschijnlijk verkenden de dieren de opening van de schouw en kwamen ze zo vast te zitten. Door een roostertje met fijne maas (1 x 1 cm) op de schouw te monteren houdt je zowel volwassen als jonge eikelmuisen tegen.

Eikelmuisen in kachel. Foto Natuurpunt

Foto Anne Bus

ZOOGDIEREN VAN DE TOEKOMST

Zoogdierdag 2022

Na enkele jaren zonder fysieke Zoogdierdag, was er dit jaar eindelijk weer de gelegenheid elkaar te kunnen ontmoeten. De bijeenkomst was met ruim honderdvijftig leden en enkele niet-leden helemaal volgeboekt. De aanwezigen kregen een divers programma voorgeschoteld. Dit jaar was het thema van de Zoogdierdag 'Zoogdieren van de toekomst'. Op verschillende manieren werd aandacht gegeven aan nieuwe ontwikkelingen in onze zoogdierfauna.

TEKST JEIKE VAN DE POEL, JASJA DEKKER EN PIET BERGERS

Eikelmuis.
Foto Maaïke Plomp

Na twee jaren waarin COVID-19 een fysieke Zoogdierdag onmogelijk maakte, was er op zaterdag 17 september eindelijk weer een échte Zoogdierdag. Plaats van handeling: de Twee Marken in Maarn. Om deze bijzondere gelegenheid extra te markeren was de hele dag – inclusief koffie, thee, lunch en een drankje achteraf – gratis voor leden van de Zoogdiervereniging. Leden hadden ook voorrang bij aanmelding, niet-leden betaalden € 25 toegang. Het was opvallend dat deze editie redelijk veel kersverse leden acte de présence gaven. Tijdens de

hele dag was er volop gelegenheid om (opnieuw) met elkaar kennis te maken, met elkaar van gedachten te wisselen en de aanwezige stands te bezoeken.

FRUITDIEFJE

De dag begon met een lezing over het zoogdier van dit moment: de eikelmuis. Ellen van Norren nam ons mee in een reis door het Jaar van de Eikelmuis tot nu toe. Er bleek ongelooflijk veel georganiseerd te zijn en ook de media hadden ruimschoots stilgestaan bij het 'fruitdiefje', met als

hoogtepunt de vertoning van de eerste beelden van een wilde eikelmuis op de landelijke televisie. Een aantal (gesubsidieerde) onderzoeken loopt nog op het moment van schrijven, dus ook de laatste maanden van het Jaar van de Eikelmuis blijven spannend. Op de Zoogdierdag konden aanwezigen zelf (letterlijk) een duit in het zakje doen voor de eikelmuis door bij te dragen aan biotoopverbetering. Als bedankje ontvingen donateurs een speciale eikelmuispin of -shirt.

Johan Thissen besprak als een van de coördinatoren van de nieuwe *Europese Zoogdieratlas* (waaraan ook de Zoogdiervereniging bijdraagt) enkele opvallende, recente areaalveranderingen. Enkele kleine cultuurvolgers, zoals eikelmuis en hamster, nemen sterk af. De cultuurvolgers lijden onder de voortgaande aftakeling van het agrarische landschap in Europa. Meerdere grote roofdieren, zoals wolf, goudjakhals, Iberische lynx en Europese lynx breiden zich echter sterk uit. Een dramatisch voorbeeld van uitbreiding is de bever, met rond 1900 nog maar tien geïsoleerde populaties van Zuid-Noorwegen en de Rhône in het westen tot de Jenisej en Mongolië in het oosten, met toen in totaal maar 1.200 exemplaren. Tegenwoordig zijn er meer dan duizend keer zoveel bevers. Het herstel van grote roofdieren en bever is vooral een gevolg van het stoppen van vervolging.

VLEERMUIZEN

Marcel Schillemans en Glenn Lelieveld stonden kort stil bij nieuwkomers onder de vleermuizen en landzoogdieren in Nederland. Hun motto: Verwacht het onverwachte. Door toegenomen gebruik van (automatische) vleermuisdetectors en mogelijk ook door areaaluitbreiding, worden de afgelopen jaren bijvoorbeeld steeds vaker kleine dwergvleermuizen waargenomen in Nederland. Mogelijk dienen in de nabije toekomst ook grote rosse vleermuizen of nimfvleermuizen zich aan. Kortom: schrijf een soort niet af omdat je denkt: die zit hier niet, maar leg de betreffende geluidsopname voor aan de experts, en wie weet... Immers: Verwacht het onverwachte!

Klimaatverandering kan op verschillende manieren invloed op zoogdieren hebben. Arealen kunnen verschuiven, soorten kunnen verdwijnen of hun gedrag aanpassen. Jasja Dekker besprak meerdere studies naar de effecten van klimaatverandering op zoogdieren. Op dit moment loopt een Europees onderzoeksprogramma, Climbats, dat is opgezet om de effecten van klimaatverandering op vleermuisarealen en op de plaagsoorten die zij onderdrukken te kunnen volgen. Hier draagt de Zoogdiervereniging aan bij door het leveren van verspreidingsgegevens, die aan de basis van de voorspellingen van toekomstige verspreiding liggen.

Grote rosse vleermuis.
Foto Kees Moster

Nimfvleermuis.
Foto Joris Verhees

E-DNA

Na de lunch waren er nog drie lezingen. Hans de Longh en Kevin Groen vertelden over voedselonderzoek bij grote predatoren in Afrika en in Nederland. Middels haaranalyses in de drollen van grote predatoren kan worden bepaald welke soorten ten

Gewone grootoorvleermuis.
Foto Bernadette van Noort

Wolf. Foto Maaïke Plomp

Bevers. Foto Leen Kiekboom

prooi zijn gevallen aan de drollendraai-er. Haaranalyses zijn echter ontzettend tijdrovend. Met behulp van environmental DNA (e-DNA) lijkt dit ook te kunnen: door kleine ‘hapjes’ uit een verse drol te nemen kan worden achterhaald van welke prooi-soorten genetisch materiaal in de drol is achtergebleven. Deze onderzoeksmethode neemt veel minder manuren in beslag en is daardoor minder kostbaar. Na-deel is wel dat de drollen vers moeten zijn en dat er bij een e-DNA-analyse ook sporen van markerende dieren worden opgepikt. Zo komt een vos als ‘prooi’ naar voren als deze over een wolvendrol plast. De methode wordt nog geoptimaliseerd voor wolvendrollen; op dit moment wordt DNA van ree in wolvenstront nog niet opgepikt. De onderzoekers raden dan ook aan om beide methodes slim te combineren.

Luuk Boerema gaf een diepgaande uiteen-zetting over de juridische aspecten rond-om het begrip ‘staat van instandhouding’ (Svl). Dit is de mate waarin een populatie ‘in stand’ blijft. Bij een gunstige staat van instandhouding is er geen indicatie dat een soort afneemt. Zo’n Svl wordt vaak landelijk bepaald, maar is natuurlijk ook van toepassing op een bepaalde regio, of zelfs lokaal. Luuk legde uit wat er komt kijken bij het bepalen van zo’n Svl en in wat voor situaties kennis van de Svl belangrijk

is. Bijvoorbeeld om te bepalen in wat voor situatie een inheems zoogdier bestreden mag worden als het overlast veroorzaakt.

MIDDAGPROGRAMMA

Na de middagpauze zorgde quizmaster André De Baerdemaeker met hulp van Andra Janssen voor een actieve herstart van de dag. Middels een ludieke en interac-tieve quiz konden deelnemers dingen naar fantastische (eikelmuis)prijzen. De vragen waren van een dergelijk ‘hoog’ niveau dat alleen échte zoogdierkenners de laatste ronde wisten te bereiken. Er werd flink gelachen en we konden er weer tegenaan.

Ook Jaap Mulder had een interactief element in zijn lezing over wasbeerhond en wasbeer. Beide soorten zijn exoten die nu in Nederland voet aan de grond krijgen. Exoten zijn – ook binnen de Zoogdierveniging – controversieel. Dat bleek wel uit de publieksspelingen die Jaap voor en na het delen van ecologische kennis over de ecologie van beide soorten hield. De discussie waar Jaaps lezing toe uitnodigde moest wachten tot de borrel, want er was nog één programmaonderdeel: de uitreiking van het Rie de Boois-fonds 2022.

Willeke Huizinga van het bestuur van de Zoogdierveniging stond eerst kort stil bij de persoon Rie de Boois en het doel van het fonds dat haar naam draagt. Daarna maakte zij bekend dat de Werkgroep Klei-ne Marterachtigen 1.500 euro toegekend heeft gekregen voor een project om meer geschikt leefgebied te creëren voor de

Wasbeerhond. Foto Herman de Jongh

hermelijn. Als nevendoeel kan ook onder-zocht worden of mitigatie- en compensa-tiemaatregelen voldoende effectief zijn om een bijdrage te kunnen leveren aan het bereiken van een lokale verbetering van de staat van instandhouding van de hermelijn. Gefeliciteerd, Werkgroep Kleine Marterachtigen!

Nadat het officiële deel van de dag was afgerond, werd nog volop nagepraat tijdens de borrel. Het was heerlijk om weer rechtstreeks in gesprek te kunnen gaan over interessante onderwerpen, maar ook om oude contacten op te halen en nieuwe contacten aan te kunnen gaan. Laten we hopen dat COVID-19 de komende editie, die weer als vanouds gepland is tijdens het laatste weekeinde van maart, welgezind zal zijn.

JEIKE VAN DE POEL is werkzaam als ecooloog bij VanderHelm. JASJA DEKKER is onderzoeker bij Jasja Dekker Dierecologie. PIET BERGERS is directeur van de Zoogdierveniging.

Foto Anne Bus

Bever. Foto Willy de Koning.

BIJZONDERE WAARNEMING TIJDENS VELDONDERZOEK NAAR BEVERS

‘Beverwakken’

Naast beverdam, bevermeer, beverhoutjes, beverburcht en beverhol is er nog een woord voor beverscrabble. De zogenoemde ‘beverwakken’ zie je vooral in dichtgevroren wateren nabij de verblijfplaats van een bever. Maar wat blijkt: winterse omstandigheden zijn geen vereiste voor een wak.

TEKST

CINDY DE JONGE-STEGINK

In het najaar van 2021 troffen we bij een beverinspectie aan de voet van een aantal eiken merkwaardige natte open plekken aan. ‘Wat is hier gebeurd?’ luidt dan de vraag die vanuit de Cybertrack-diersporencursussen direct bij ons opkomt. Is dit spontaan ontstaan of vakkundig gemaakt en, zo ja, door wie? Het nodigde uit tot een nadere inspectie. De uitkomsten van het speurwerk wezen naar een bever. Dat gegeven gaf direct aanleiding tot het nog verder in kaart brengen van dit toch wel bijzondere leefgebied. Naast verwondering over de aangetroffen inrichting van het landelijk gebied speelden er namelijk nog andere zaken mee. De locatie bleek een spoorsloot grenzend aan een verhoogd spoortalud waar acht keer per uur een trein overheen dendert. Graverij op deze locatie is op basis van veiligheid onacceptabel, aangezien dit tot verzakking kan leiden van het spoortalud.

VELDINSPECTIE NAAR DE BEVER

Door het jarenlang achterwege blijven van enig onderhoud was deze spoorsloot van 100 bij 20 meter niet meer herkenbaar als sloot. Langs de randen tussen de eerder genoemde eiken woekerde bramenstruweel en even verderop zag je letterlijk door de bomen het bos niet meer. Er dwars doorheen lopen was niet geheel risicoloos. Met elke stap zwiepten drie meter hoge en tien centimeter dikke wilgentakken en berken je om de oren. Dit kwam door de drijvende vegetatiemat. Met elke stap ontstonden er golven in de groen-bruine ondergrond van mos, blad en wortels. Langdurig stil staan was geen optie. Al gauw verdwenen de enkels onder water. De peilstok kon je probleemloos door de drijvende vegetatielaag heen prikken, waaruit bleek dat er nog anderhalve meter water onder ons zat. Net wat dieper dan de hoogte van onze waadpakken.

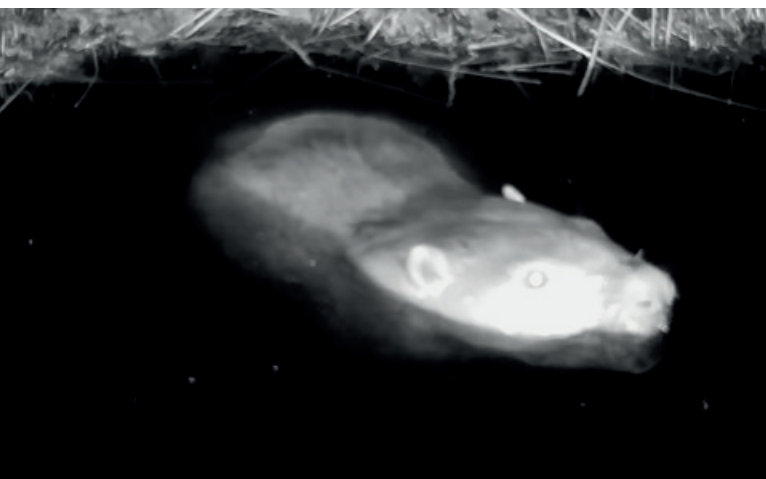

▲ Cindy op zoek naar beverholen in het talud. Foto Rene Nauta

De aanwezige bever zette zich meteen in de kijker. Meerdere boompjes waren vakkundig omgeknaagd en verkleind, en her en der lagen resten van kruidige maaltijden, waaronder gewone berenklaauw en slangenwortel.

21 BEVERWAKKEN

Bij het in kaart brengen van het leefgebied van de bever vonden we in totaal 21 kleine ronde open plekken in de dichte en drijvende vegetatiemat. De meeste niet groter dan 40 cm in doorsnee. Monitoring met wildcamera's, en vooral de wekelijkse inspectierondes, maakten het beeld compleet. De maker bleek inderdaad een bever. Geniaal ingewinterd, veilig tegen predators en voorbereid op een pittige koudedegolf. Via deze beverwakken kon het dier gemakkelijk bij zijn verzamelde voedselvoorraad. Camerabeelden toonden aan dat de bever via de beverwakken takken onder water trok. Een wintervoorraad nóg dichter bij huis. Sommige beverwakken

▲ Bever dobbert in beverwak. Foto Cindy de Jonge

waren wat ruimer. Hierin kon de bever nog nèt met gestrekte staart ronddobberen. De bever zwom onder de vegetatiemat door van het ene beverwak naar het andere. Na vorstige winternachten was door het kapotte laagje ijs precies te zien welke beverwakken die nacht in gebruik waren geweest.

Het bouwen van een karakteristieke beverburcht was hier overbodig. Vanonder de drijvende laag kon de bever op meerdere plekken via gegraven holen hoog en droog verblijven in het aangrenzende spoortalud. Op een gegeven moment zagen we op de camerabeelden dat de bever een mooie markeerhoop bij elkaar krabde op de rand van een beverwak: een duidelijk signaal van een beverhol. En een van die hollen lag inderdaad nabij dit beverwak. Kleurverschil van het water in de beverwakken verraadde recente graafactiviteiten. Het leek dan wel alsof er een scheutje melk in het wak was geschonken. Dit kleurverschil ontstond door de aanwezigheid van keileem in de bodem. Dit zorgde voor een lichtbeige kleur in het anders kraakheldere water. Ook de aanwezigheid van uitgespoelde plantenwortels op de randen van sommige beverwakken wekten de indruk van verontrustende graafactiviteit in het talud van het spoor waar meermalen per uur trainen met volle snelheid overheen rijden.

VAN KORTE DUUR

Graverij vergroot de kans op verzakkingen van o.a. dijken, kwetsbare kades en verhoogde taluds van wegen en/of treinrails. Om die reden is graverij hier onacceptabel. Zolang deze kwetsbare gebieden nog onvoldoende graafwerend zijn gemaakt, dient er adequaat te worden ingegrepen, zodat het draagvlak voor de bever behouden blijft.

Lang heeft deze bever dan ook niet kunnen genieten van zijn eigenhandig gecreëerde paradijs. Om het talud naar de toekomst toe graafwerend te maken was een veilig en toegankelijk werkterrein noodzakelijk. Het waterpeil ging door middel van pompen tijdelijk flink naar beneden en het struweel werd deels gekapt. Mogelijk deed dit de bever besluiten zijn geluk een eindje verderop te beproeven. Zwaar materieel drukte vervolgens de vegetatiemat naar de blubberige bodem van de spoorsloot. Meerdere gegraven beverholen kwamen hierbij in het zicht. Met in het achterhoofd recente verzakkingen van het talud ter plaatse werd duidelijk dat ingrijpen hier goed verdedigbaar is. Het waterpeil kon na de werkzaamheden snel weer omhoog. Het struweel is inmiddels deels weer vol en groen. De bever is weer welkom. Echter, zoals het nu lijkt heeft de bever een ander leefgebied nabij ontdekt, langs een mooie watgang verder weg van het spoor. Het wachten is nu op een strenge winter. Voor deze bever geen enkel probleem, mede dankzij zijn beverwakken.

CINDY DE JONGE-STEGINK is als ecooloog betrokken bij het beverbeheer in de provincies Groningen en Drenthe. Daarnaast werkt ze als zzp'er aan casussen met bevers bij ProRail en is ze regiocoördinator voor het NEM otter- en beverproject in Drenthe.

BEVERWAKKEN

Het diepe water zorgt ervoor dat bevers veilig onder water in en uit hun hol of burcht kunnen zwemmen. Bevers houden geen winterslaap. Ze bereiden zich in de herfst voor op wat komen gaat. Sommige bevers leggen voorraden aan van takken onder water. Zie het als een koelkast. Verse twijgen, gewoon bij de voordeur, zelfs bereikbaar als er tientallen centimeters ijs ligt. Tijdens winterse omstandigheden zijn bevers ook in staat beverwakken te maken in het ijs. Met hun stevige schedel drukken ze van onderuit het ijs naar boven toe kapot. Dit soort beverwakken geven lucht en toegang tot de wereld boven het waterniveau. Bevers kunnen zo blijven foerageren op de oever en bij dreiging snel weer onderwater duiken. Uit monitoring blijkt dat ook andere dieren profiteren van de aanwezigheid van deze beverwakken. Otters bijvoorbeeld kunnen via de openingen blijven jagen op vis en ook meerdere vogelsoorten waarderen deze unieke open ronde plekken.

▲ Ruim beverwak aan de voet van een eik. Foto Cindy de Jonge

▲ Beverwak in drijvende vegetatielaag met rondom een voedselvoorraad wilg. Foto Cindy de Jonge

ECHTE ECOSYSTEEMBOUWERS

Bevers zijn als zogeheten ‘ecosysteembouwers’ in staat een omgeving te creëren waar niet alleen de bever, maar meerdere plant- en diersoorten van meeprofiten. Dat maakt hun rol binnen onze waterrijke natuurgebieden zeer waardevol en gewenst. Dat bevers daarbij echte moerasbosbewoners zijn, valt niet te ontkennen. Bij gebrek aan dit habitattype zijn ze in staat – met de nodige ingenieuze ingrepen – een leefgebied eigen te maken. Een variatie aan (onder)waterplanten en diverse oever-begeleidende houtige gewassen zijn gewenst. Ook voldoende waterdiepte van meer dan 50 cm diep. Dit biedt veiligheid, zelfs met een dik ijspakket in de winter.

BEVERKANALEN

Binnen het leefgebieden van de bever kun je soms smalle, eigenhandig gegraven watergangen aantreffen van zo’n 30 à 40 cm breed, tot soms wel 1 m diep. Tientallen meters lengte is geen uitzondering. Deze kanalen of slootjes verbinden foerageer- en rustplekken. In het water beweegt de bever nu eenmaal op zijn best. Soortgelijke zwemroutes zien we ook door moerasvegetaties en (onder)waterbeplanting. Deze worden simpelweg gecreëerd door het opzij en naar beneden drukken van de planten of door ze voor het gemak gewoon op te eten. En als je dan maar vaak genoeg dezelfde route neemt, wordt het vanzelf een soort van waterweg door het groen.

▲ Beverkanalen door verland moeras. Foto Cindy de Jonge

KIJK DAAR !

De eikelmuis

Eikelmuisnest.
Foto Goedele Verbeylen

Tijdens dit Jaar van de Eikelmuis leerden we de eikelmuis beter kennen en hebben we in dit tijdschrift veel aandacht aan de soort besteed. Met haar zwarte Zorro-masker, uitgesproken kleurenpatroon en stevige pluimstaart is de eikelmuis erg herkenbaar, maar toch hebben veel mensen er nog nooit eentje gezien. Dat komt deels omdat de soort het niet goed doet, en een zeldzame verschijning is in zowel Vlaanderen als Nederland. Maar ook hun nachtelijke en verborgen levenswijze maakt het ons niet makkelijk om een wilde eikelmuis waar te nemen.

TEKST JOHAN STAELENS EN SANNE RUYTS

De eikelmuis wordt ook soms 'fruit-ratje' genoemd. Het is zeker geen rat, maar van fruit smult de eikelmuis wel graag. In feite is de eikelmuis een alleseter. Vooral ongewervelden (insecten zoals sprinkhanen en kevers, spinnen, wormen, slakken) zijn een belangrijke voedselbron, maar ook grotere prooien zoals zangvogels, bos- en huismuizen, amfibieën en reptielen staan al eens op het menu. In de zomer en het najaar spelen vruchten een steeds grotere rol: hazelnooten, braambessen, bessen van meidoorn, sleedoorn en lijsterbes... maar ook appels, peren, druiven, kersen en pruimen. En ja, eikelmuisen eten ook soms eikels.

GESCHIKTE HABITAT CREËREN

De eikelmuis kan je in Vlaanderen terugvinden in de Leemstreek en de duinen en heeft zich daar ontpopt tot een echte cultuurvolger. Ze voelt zich goed in kleinschalig landbouwlandschap met hagen en houtkanten, dicht struweel, (hoogstam) boomgaarden, goed ontwikkelde bosranden, oude tuinen en rommelige schuurtjes. Zelfs bewoonde huizen kunnen soms dienen als verblijfplaats van de eikelmuis. Eikelmuisen bevinden zich dus misschien wel dichterbij jou in de buurt dan je denkt!

Een belangrijke oorzaak voor de sterke achteruitgang van de eikelmuis in Europa

◀ Eikelmuis in nestkast met zelfgemaakt nestje van mos. Rechts in het hoekje zie je een latrine ('wc-hoekje') met de uitwerpselen. Foto Johan Staelens

is het verdwijnen en versnipperen van het leefgebied. Omdat eikelmuizen graag vertoeven in natuurlijke tuinen, kan je met het aanbieden van schuilplaatsen en verschillende voedselbronnen in je tuin zelf je steentje bijdragen tot het vergroten van het leefgebied van de eikelmuis. Dicht struikgewas met een grote variatie aan inheemse struiken is ideaal. Extra voedsel vinden eikelmuizen in fruitbomen, maar dan moeten deze wel goed verbonden zijn met het struikgewas zodat ze het fruit veilig kunnen bereiken. Ook in omheiningen of andere structuren begroeid met dichte klimop vinden eikelmuizen veilige schuilplaatsen en veel voedsel. Met deze tuintips doe je meteen ook andere (zoog)dieren zoals de egel een plezier.

BROMMEN, FLUITEN, BLAZEN EN PIEPEN

Eikelmuizen zijn nachtactief en laten zich niet gemakkelijk zien. Ze verraden hun aanwezigheid meestal door hun luidruchtig karakter. Vooral in de voortplantingsperiode is een hele resem sociale roepjes te horen. Ze klagen, brommen, piepen, blazen, kwetteren, fluiten, krijsen... Vaak gaat het om een mengeling van langeafstandsroepjes (langgerekte hoge pieptonen) en alarmroepjes bij dichte, ongewenste contacten (een repetitief staartmees-achtig 'tchrrrr'). Het zijn heel unieke geluiden die het best omschreven kunnen worden als brommen- en fluitende geluiden. De geluiden hebben meerdere functies: contacten tussen mannetjes en wijfjes in het paarseizoen, het bij elkaar houden van het gezin, alarm slaan bij gevaar, et cetera.

Het ideale moment om eikelmuizen te horen, varieert van gebied tot gebied omdat de voortplanting niet overal even snel start en stopt. Juni lijkt de maand te zijn dat er overal veel te horen is. Spits je oren en ga tijdens een warme nacht op pad in de buurt van dicht struweel. Soms wordt er gans de nacht geroepen vanaf zonsondergang, soms is er in het tweede deel van de nacht niet veel meer te horen. De roepjes zijn gemakkelijk tot op 50 meter en soms zelfs 80-90 meter afstand te horen.

NESTEN IN STRUWEEL

Eikelmuizen maken typische bolvormige nesten waar ze overdag in slapen. De nesten zijn ongeveer 14 tot 20 cm groot en vaak uit mos gemaakt. Ook andere zachte materialen zoals gras en bladeren kunnen gebruikt worden. De ronde ingang van het

nest zit aan de zijkant. Vaak zie je duidelijke grote, smeuijge uitwerpselen aan de ingang van het nest. De uitwerpselen zijn lang (7-15 mm of meer) en duidelijk groter dan de uitwerpselen van andere muizen (< 7 mm). Een eikelmuisnest vind je vaak in dichte begroeiing (bijvoorbeeld meerjarig braamstruweel of klimop), in holtes in bomen en in natuurlijke spleten, maar soms worden ook oude nesten van eekhoorns en vogels gekraakt en aangepast door eikelmuizen.

NESTKASTEN CONTROLEREN

Zo'n nest van mos is niet erg waterdicht. Bij slecht weer schuilen eikelmuizen liever in droge natuurlijke en kunstmatige holtes. Eikelmuizen worden dus ook vaak aange troffen in nestkasten. In nestkasten maken de eikelmuizen een nestje uit mos en/of andere zachte materialen. In de hoek van de nestkast kan je dan vaak een latrine aantreffen waar de uitwerpselen liggen. Om na te gaan waar de soort nog voorkomt en om de populatie op te volgen, worden aangepaste nestkasten opgehangen in bomen, met een uitgang langs de stam. Voor de controle van nestkasten voor eikelmuizen heb je een speciale vergunning nodig. Ga je graag eens meehelpen met het controleren van eikelmuisnestkasten? Medewerkers van het 'Eikelmuisproject' in West-Vlaanderen nemen regelmatig geïnteresseerde vrijwilligers mee tijdens een herfst- of wintercontrole. Neem hiervoor contact op met de coördinator, Johan Staelens.

Als je toevallig een eikelmuis in een (vogel) nestkast aantreft, is het natuurlijk aangewezen om ze vooral niet te verstoren en met rust te laten. Je kan er dan een

▲ Uitwerpselen van eikelmuis bovenop een nestkast. Foto Goedele Verbeylen

cameraval bij hangen, zodat je het dier kan filmen als het de kast verlaat. Cameravalen zijn sowieso ook een goede manier om eikelmuizen te inventariseren. Je kan ze lokken met gepelde hazelnoten, stukjes appel, druiven, meelwormen. Op kwetsbare plaatsen wordt soms ook gekozen om geen nestkast op te hangen, maar om de aanwezigheid van eikelmuizen vast te stellen door andere methodes zoals het gebruik van cameravallen, sporentunnels of voederplatforms.

EIKELMUIS GEZIEN?

Hoe meer zicht we krijgen op de verspreiding van de eikelmuis, hoe beter we de soort kunnen beschermen. Geef dus zeker je waarneming door op www.waarneming.be of www.waarneming.nl.

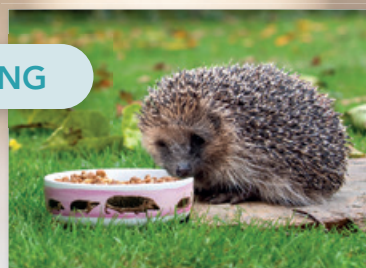
JOHAN STAELENS is vrijwilliger van de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt en Coördinator soortactieplan Eikelmuis West-Vlaanderen. SANNE RUYTS is wetenschappelijk medewerker zoogdieren bij Natuurpunt Studie en redacteur bij *Zoogdier*.

▲ Een nestje gemaakt door een eikelmuis in een nestkast. Bovenop zit een opening naar debinnenkant van het nestje. Naast mos is er ook gebruikgemaakt van andere zachte materialen zoals blaadjes en veertjes. Foto Goedele Verbeylen

10% KORTING

10% KORTING op alles* met code **ZD23ZO**

* Geldig t/m 31-12-2023 en m.u.v. cadeaubonnen, boeken en verrekijkers

Natuurpunt Winkel

10% korting op jouw bestelling vanaf
€39,00 in de Natuurpunt Winkel met
kortingscode: **ZOOGDIER22**

Geldig t/m 31 januari 2023

*m.u.v. optiek, cadeaubonnen en lopende acties

Egelvoederbakje

Dit keramische egelvoederbakje is speciaal voor egels ontworpen. Door de uitsparingen kan de egel gemakkelijk bij het voer.

Art. nr. 93843

Leden € 5,39

Niet Leden € 5,99

Egelvoer 750 gr

Met dit voer zijn de egels geholpen op momenten dat natuurlijk voedsel schaars is, zoals in de winter, als ze extra energie nodig hebben om een goede vetreserve aan te leggen voor de winterslaap.

Art. nr. 19020

Leden € 6,29

Niet Leden € 6,99

Dubbel eekhoornvoederhuis

Eekhoorns houden geen winterslaap maar leggen wel voorraden aan om de winter door te komen. Ze springen meters ver om op de voederplek te belanden en hebben geen enkele moeite met het optillen van een deksel.

Art. nr. 30321

Leden € 22,49

Niet Leden € 24,99

Eekhoornvoer 1,5 liter

Dit voer is speciaal samengesteld voor eekhoorns. Hiermee zijn ze verzekerd van een uitgebalanceerde en gevarieerde voeding.

Art. nr. 17055

Leden € 6,29

Niet Leden € 6,99

Kijk op www.natuurpunt.be/winkel voor het volledige assortiment

1987 Floor van Vliet en Rogier Lange in beginjaren voor bunker 5 in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Foto Alphons van Winden

EEN BIJZONDER NUMMER VAN LUTRA

Nog eens 40 jaar onderzoek overwinterende vleermuizen

TEKST REDACTIE LUTRA SPECIAL

Op 29 oktober werd tijdens de landelijke vleermuisdag in Wageningen een speciaal nummer van *Lutra* gepresenteerd. Dit nummer is geheel gewijd aan overwinterende vleermuizen in Nederland en Vlaanderen. Deze bijzondere uitgave is gevuld met 17 bijdragen door 36 auteurs, en er is twee jaar aan gewerkt. Naast een Engelstalige versie voor de abonnees, is er deze keer, als blijk van waardering voor alle tellers, subsidiegevers en auteurs, ook een Nederlandstalige uitgave uitgebracht. Wat is de betekenis van die tellingen en van de resultaten? Hier geven we een overzicht en denken we na over verbanden. Om te beginnen vergelijken we de resultaten kort met een ruim veertig jaar eerder verschenen speciaal nummer van *Lutra*.

In Nederland worden al sinds de jaren '40 tellingen verricht van overwinterende vleermuizen. In die tijd gebeurde dit hoofdzakelijk in mergelgroeven in Zuid-Limburg en in de daarop volgende periode breidde het zich uit over andere delen van Nederland en Vlaanderen. In

1980 verscheen een overzicht van de eerste veertig jaar van dit onderzoek in *Lutra*. In één van de artikelen staat de inmiddels iconische grafiek waarin de aantallen van de toen meest voorkomende soorten vleermuizen in mergelgroeven worden afgebeeld. Zeven soorten laten een afname

zien, en alleen bij de watervleermuis is sprake van een toename. Twee soorten worden vanaf de jaren '90 niet meer overwinterend in Nederland gevonden, de kleine hoefijzerneus en de mopsvleermuis. Alle andere getelde soorten laten sindsdien juist een toename zien.

WAAR WORDEN OVERWINTERENDE VLEERMUIZEN GETELD?

De mergelgroeven zijn nog steeds bijzonder belangrijk als winterslaapplaats voor vleermuizen in Nederland en België. Een groot deel van de Limburgse groeven maakt dan ook deel uit van vier (deels ondergrondse!) Natura 2000-gebieden. Ook bunkers langs de kust en forten in Midden-Nederland hebben een grote waarde voor vleermuizen. Sterk verspreid zijn er in het oosten en zuiden van Nederland vele tientallen kelders, bunkers en speciaal voor dit doel gebouwde of verbouwde ondergrondse ruimten die jaarlijks geteld worden. Buiten de kuststreek zijn zulke ruimten echter nagenoeg afwezig in Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland. In totaal worden er in Nederland in zo'n 1500 objecten overwinterende vleermuizen geteld.

Het tweede artikel in dit speciale *Lutra*-nummer bevat een plattegrond met een overzicht waar in Nederland winterverblijven worden geteld. Ook laat het zien hoe het aantal getelde winterverblijfplaatsen in Nederland per provincie zich ontwikkelt. Dit belangrijkste artikel in deze *Lutra* geeft een overzicht van trends van de vleermuissoorten die in de winter in Nederland geteld worden. In acht hier opvolgende artikelen worden de resultaten van tellingen beschreven in mergelgroeven in Nederland en Vlaanderen, in forten van de

▲ Telgroep voor de groeve.
Foto Ben Verboom

Nieuwe Hollandse Waterlinie en in bunkers langs de kust. Ook is er een artikel over Klein Heidekamp, een kelder bij Arnhem waar meer dan 800 vleermuizen overwinteren. Er is dus een schat aan informatie in verwerkt.

KLIMAAT, ONDERZOEKSMETHODEN EN BEHEER

Naast de resultaten van tellingen bevat dit nummer van *Lutra* ook artikelen over de invloed van klimaatomstandigheden op de telresultaten en van het formaat van een winterverblijf op de aantallen vleermuizen die er gebruik van maken. Dit is waardevolle informatie in het kader van de verwachte klimaatveranderingen en voor wie van plan is om een vleermuiswinterverblijf te bouwen. Het hiervoor al genoemde artikel over vleermuizen in de Nieuwe Hollandse Waterlinie legt ook een link tussen aantalsontwikkelingen van vleermuizen enerzijds en het beheer en omgevingsfactoren anderzijds.

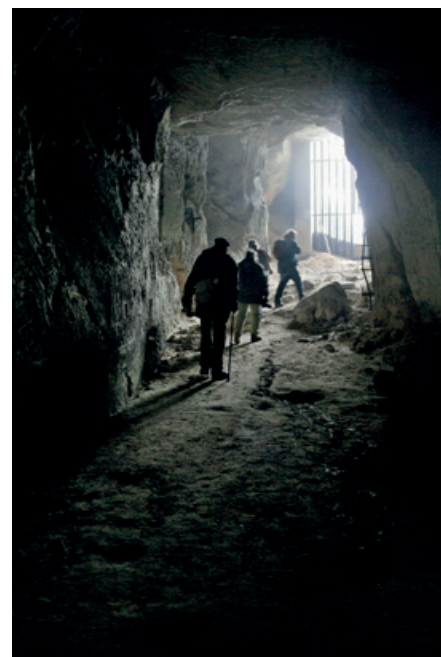
Een studie met een infrarood-lichtbarrière bij Fort Steendorp in België laat zien dat in een deel van het fort er veel meer vleermuizen komen overwinteren dan er in de winter geteld worden. In het fort worden weliswaar tot ruim twaalfhonderd vleermuizen geteld, verdeeld over acht soorten, maar de registraties met de lichtbarrière laten zien dat er in het betreffende deel van het fort ongeveer drie keer zoveel vleermuizen overwinteren. Als vleermuisteller krab je je dan wel even op het hoofd... Een verklaring voor dit grote verschil in aantallen ligt in de telbaarheid van delen van het fort: aannemelijk is dat veel vleermuizen zo diep in spleten en scheuren kunnen wegkruipen dat ze door de tellers niet gevonden

worden. Verder laat de studie duidelijk zien dat activiteit van vleermuizen in het fort geenszins tot de winter beperkt is, maar dat er ook tussen half mei en half juni en tussen half augustus en begin oktober heel veel activiteit van vleermuizen is. Dit maakt duidelijk dat het begrip 'winterverblijf' niet te letterlijk moet worden genomen.

Een artikel over een onderzoeksmethode is zeldzaam in *Lutra*, maar in dit speciale nummer wordt beschreven hoe zogenaamde massawinterverblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis in stedelijk gebied gelokaliseerd kunnen worden. Bij de wintertellingen in groeven, forten en bunkers ontbreekt deze soort meestal, maar sinds de laatste eeuwwisseling worden er op steeds meer plaatsen winterverblijfplaatsen van de gewone dwergvleermuis gevonden, meestal in hoogbouw. Een bron van zorg is dat lekkende warmte waarschijnlijk belangrijk is voor deze functie en

▲ Vleermuis in Kasteel Amerongen.
Foto Ben Verboom

▲ Naar de uitgang van de groeve.
Foto Ben Verboom

dat het beter isoleren van zulke gebouwen (hoe belangrijk ook in het kader van verduurzamen) ten koste kan gaan van die verblijfplaatsen én van gewone dwergvleermuizen.

WAT WETEN WE NU?

De grafieken van aantalsontwikkelingen in dit speciale nummer van *Lutra* laten vrijwel allemaal een toename zien. Bij de franjestaart en de ingekorven vleermuis is die toename zelfs onmiskenbaar. Dat is uiteraard

goed nieuws! Ten opzichte van de afname tussen 1940 en 1980 is dit voor verschillende soorten echter alleen een herstel. Ook dat is natuurlijk geweldig, maar het tempert toch ook wat de feestvreugde. Dat bij tellingen in winterverblijven met veel kieren en spleten aannemelijk is dat een groot deel van de vleermuizen niet gevonden wordt maakt dat we voorzichtig moeten zijn met conclusies. Zo is voorstelbaar dat veranderingen in het klimaat leiden tot een ander overwinteringsgedrag van de vleermuizen. Als de vleermuizen daardoor zichtbaarder worden voor de tellers kan een toename van getelde dieren dus een andere oorzaak hebben dan een toename van de populaties.

Verder moet opgemerkt worden dat de trends van de wintertellingen mogelijk een eenzijdig beeld geven. Zo is van de meer-vleermuis de trend van de wintertellingen licht positief; dit lijkt in tegenspraak met onderzoek in de zomer waaruit blijkt dat de trend juist negatief is. De zomertrend is gebaseerd op veel grotere aantallen dieren; is die wintertrend dan betrouwbaar? Bij de ingekorven vleermuis is de zomertrend nu stabiel terwijl de wintertrend nog een duidelijke toename laat zien. Meten we in de winter misschien een ander deel van de populatie dan in de zomer?

Alle hier voorkomende vleermuissoorten zijn insecteneters, en die diergroep is sterk in aantal afgenomen. Hoe is dan te verklaren dat we een toename zien van vleermuizen? De trendbreuk, met een afname tot in de jaren '80 en sindsdien een toename bij

de meeste soorten, valt samen met de periode waarin het gebruik van giftige bestrijdingsmiddelen verboden werd. Is daarmee die grote trendbreuk te verklaren?

TEVREDEN ACHTEROVER LEUNEN?

De positieve ontwikkelingen van in de winter getelde vleermuizen zouden reden kunnen zijn tevreden achterover te leunen: het gaat immers goed met de vleermuizen. Maar zoals de bijdrage over vleermuizen in de fortten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie in deze *Lutra*-special laat zien is er niet veel voor nodig een positieve trend om te zetten in een negatieve. Betrekkelijk kleine veranderingen als het aanlichten van een gebouw, maar ook de komst van een steenmarter of bosuil, kunnen daarvoor zorgen. Ook is de positieve trend bij een aantal soorten niet eenduidig; de zomertrend kan wezenlijk verschillen van die in de winter.

Wat de oorzaken waren van de achteruitgang in de tweede helft van de vorige eeuw weten we niet, en evenmin weten we waarom we nu een toename zien. Ook al hebben we nu veel meer informatie en veel meer middelen om vleermuizen te bestuderen, over de oorzaken van gesignaleerde trends tasten we nog grotendeels in het duister. Bovendien worden in de winter niet alle vleermuissoorten geteld. Soorten als laatvlieger en rosse vleermuis, die beide op de Rode lijst staan, overwinteren op plaatsen waar de dieren niet zicht- en telbaar zijn. Met methoden als vleerMUS (zie het artikel op pagina 26) wordt eraan gewerkt die kennisleemte te vullen.

▲ Telgroep in de Schenksgroeve.
Foto Ben Verboom

▲ Telgroep in actie in bunker.
Foto Ben Verboom

▲ Bunker. Foto Kees Mostert

Er zijn dus nog altijd volop redenen om te blijven werken aan de bescherming van vleermuizen, in winterverblijven, maar ook daarbuiten. En zoals gebruikelijk leidt alle kennis die bijeen is gebracht in de verschenen *Lutra*-special tot allerlei vragen, waar we ook graag antwoorden op willen vinden. Er zijn dus net zozeer redenen om meer informatie over vleermuizen te blijven verzamelen.

DE REDACTIE VAN DE *LUTRA*-SPECIAL bestaat uit:

Jan Piet Bekker, Maurice La Haye, Kees Mostert, Eric Thomassen, Ben Verboom, Hans Weinreich. Met hulp van Peter Twisk.

Eikelmuis. Foto Maaïke Plomp

ERVARINGEN MET HET SOORTACTIEPLAN VOOR EIKELMUIS IN WEST-VLAANDEREN

Doelgericht samenwerken loont

De noordrand van het areaal van de eikelmuis loopt dwars door Vlaanderen, van west naar oost. De kustprovincie West-Vlaanderen telt nog vrij grote populaties in de duinen en in de stadsrand van Kortrijk. Daarbuiten zijn ze veel zeldzamer. Een enthousiaste groep vrijwilligers werkt al jaren samen met het provinciebestuur en allerlei terreinbeheerders aan de bescherming van de soort. Een provinciaal soortactieplan stuurt de acties doelgericht aan en stimuleert onderzoek. Monitoring van aantallen is moeilijk, maar het lijkt erop dat de eikelmuis zich op de meeste plaatsen kan handhaven en plaatselijk zelfs uitbreidt. Versnippering van populaties blijft een probleem.

TEKST OLIVIER DOCHY

Het leefgebied in West-Vlaanderen bestaat meestal uit 'verwaarloosde' tuinen nabij oude gebouwen, al dan niet grenzend aan natuurgebied, zoals de duinen of een park. Spoorwegbermen met oud struweel zijn ook geschikt. Eikelmuisen worden in West-Vlaanderen weinig gevonden in 'zuivere' natuurgebieden. Het is duidelijk dat de aanwezigheid van holtes voor de overwintering van groot belang is, of het nu gaten in gebouwen betreft, nestkasten, boomholtes of konijnenholten. In be-

bouwde omgeving zit ook wat meer kalk van bouwpuin in de bodem waardoor duizend- en miljoenpoten en huisjesslakken talrijker kunnen zijn. Dit is belangrijk voedsel voor de eikelmuis.¹ De typische Belgische 'kotjes' zijn daarom goed voor eikelmuisen.

De link met menselijke bebouwing levert echter ook gevaar op.

De huiskat is hier vermoedelijk de grootste predator van de eikelmuis. De meeste meldingen van eikelmuisen komen trou-

wens van door huiskatten gedode dieren. In dezelfde biotoop komen ook steenmarters en bruine ratten als potentiële roofdieren van eikelmuis voor. De bosuil is in bosgebieden een mogelijke predator, al zijn bewijzen hiervoor moeilijk te vinden. De sterkste achteruitgang van eikelmuis in West-Vlaanderen vond plaats in de periode van de opmars van de bosuil op het einde van de 20e eeuw, maar een oorzakelijk verband is niet bewezen. Preventief worden echter geen nestkasten voor bosuil meer uitgehangen in gebieden met

eikelmuisen. Bruine rat kan naast predator ook een voedsel- en holteconcurrent van de eikelmuis zijn, zeker als ze in grote dichtheden voorkomen, bijvoorbeeld waar kippen overvloedig worden gevoederd. Rattenvergif is dan ook een gevaar voor eikelmuisen. Door hun levenswijze in familieterritoria of als eenzaat bereiken eikelmuisen nooit hoge dichtheden. Af en toe berokkenen ze schade aan isolatiemateriaal of fruit, wat veel diplomatie vereist van de beschermers. Andere bewoners zijn juist groot fan van het beestje dat elke avond via de elektriciteitskabel naar de boomgaard vertrekt.

EEN PROVINCIAAL ACTIEPLAN

In Vlaanderen wordt van de provincies verwacht dat ze zich o.a. bezighouden met soortbescherming. Een van de uitgekozen soorten in West-Vlaanderen is de eikelmuis. De eikelmuis komt er nog voor, maar is of lijkt bedreigd. Van vele plaatsen, zeker die op het platteland, zijn al jaren geen meldingen meer. Elders in Vlaanderen gaat de soort nog harder achteruit, bijvoorbeeld in de ogenschijnlijk erg geschikte Vlaamse Ardennen in de provincies Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant. Daarnaast is het een 'aajibare' soort die dicht bij mensen voorkomt, en dus goed bruikbaar voor publieksacties. Het is een nadeel dat het dier zo onzichtbaar is. Heel weinigen hebben er ooit al één levend gezien.

Het West-Vlaamse Soortactieplan Eikelmuis werd eind 2013 gelanceerd. Het was opgebouwd rond concrete doelstellingen. Het hoofddoel was om minstens een status quo te behouden in populatiegrootte, dus tegen 2020 een even ruime of ruimere verspreiding van eikelmuis te hebben dan in 2013, uitgedrukt in zogenoemde 'kilometerhokken' met waarnemingen.

Om dit doel te bereiken werd er o.a. ingezet op het verfijnen van de kennis over de ecologie en het voorkomen van de eikelmuis in West-Vlaanderen, het optimaliseren van bestaande leefgebieden door gerichte aanplantingen, het creëren of verbeteren van strategische corridors, het monitoren van de gebieden (nestkasten-onderzoek) door vrijwilligers en het actief communiceren met allerlei doelgroepen.

MONITORING MET NESTKASTEN

Voor de monitoring van de eikelmuis gebruiken we houten of houtbetonnen nestkasten. Per drie hangen ze in potentieel geschikt gebied. De bedoeling is om er sporen van aanwezigheid te vinden, zoals keutels, aangevreten slakkenhuisjes of nesten. Of de dieren zelf natuurlijk.

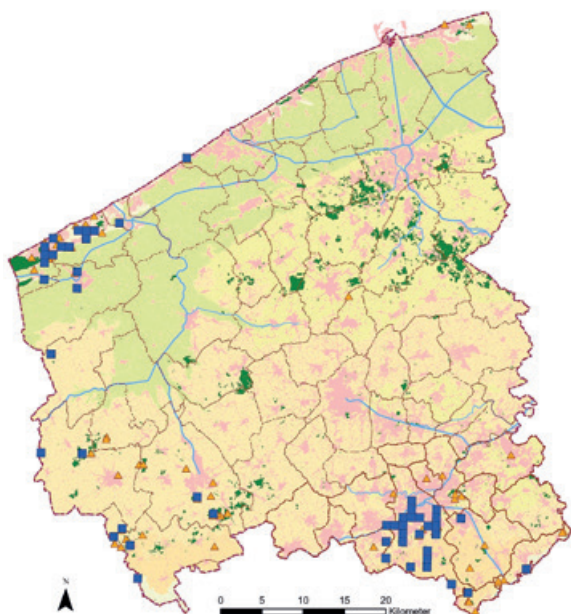
De nestkasten worden tweemaal per jaar gecontroleerd door vrijwilligers, in oktober (aan het begin van of net voor de winterslaap) en in februari, tijdens de

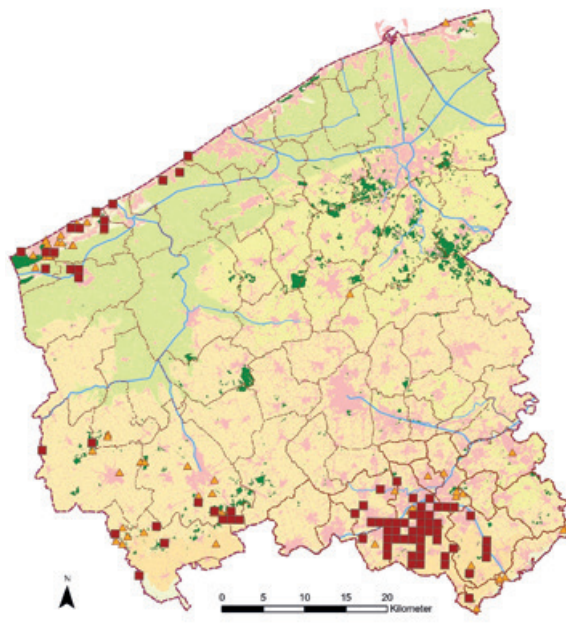
▲ Typisch leefgebied in de duinen van de westkust: gevarieerd duinstruweel naast tuinen met huizen en 'kotjes'.
Foto Olivier Dochy

▲ De spoorwegberm Kortrijk-Moeskroen vormt een vrijwel ononderbroken groene corridor in een sterk verstedelijkt landschap. Het beheer van hoog hout dient gefaseerd te gebeuren, tabula rasa is uit den boze voor eikelmuis en veel andere soorten. Foto Olivier Dochy

▲ Verspreiding eikelmuis in provincie West-Vlaanderen in 2005-2012 (51 blauwe hokjes van 1x1 km).

▲ Verspreiding eikelmuis in provincie West-Vlaanderen in 2014-2020 (78 bruine hokjes). De oranje driehoeken zijn meldingen van vóór 2005. De onderliggende kleur zijn de bodemstreken (duinen, polders, zandstreek, zandleemstreek, leemstreek, alluviale bodems), de bebouwing, grote bossen en waterlopen.

- ▲ Zulke kleine hoeves met oud groen zijn sterkhouders voor natuur in de stadsrand, zo ook voor de eikelmuis. Beplantingsacties pogen dergelijke situaties 'na te maken'. Nieuwe eigenaars met groen hart kunnen veel betekenen. Foto Olivier Dochy

- ▲ Opening openbare 'Eikelmuis tuin' met fruitbomen, struiken en houtpil in Heestert (2014): brengt groen in de stad en brengt mensen bij elkaar. En goed voor de eikelmuis en veel andere soorten! Foto Natuur.koepel

- ▲ Eikelmuisnestkast op goede plek in structuurrijke bosrand in natuurgebied in Heuvelland. Kan van overal bereikt worden via takken. Foto Kristof Goemaere

winterslaap. Eikelmuisen overwinteren niet vaak in zo'n kast, en als ze er in overwinteren dan meestal maar voor een deel van de winter. Blijkbaar wordt de voorkeur aan andere holtes gegeven. Het binnenklimaat van nestkasten is vermoedelijk niet stabiel genoeg.

Als er geen dieren aanwezig zijn in de nestkasten tijdens de controle, worden alle keutels en eventueel nestmateriaal uit de kast verwijderd zodat we tijdens de volgende onderzoeksrondes kunnen zien of er opnieuw bezoek was. Alle gegevens worden per nestkast bijgehouden, maar ze werden nog niet tot in detail geanalyseerd. In totaal worden in West-Vlaanderen zo'n 300 nestkasten opgevolgd.

Heel vaak willen mensen nestkasten ophangen om de eikelmuis te helpen. Voor bijvoorbeeld mezen is dat een goede tactiek, maar voor eikelmuis werkt dit maar beperkt. Het is veel belangrijker om de omgeving beter in te richten met plekken met veel ongewervelden (duizend- en miljoenpotten, huisjesslakken, etc.), fruit en bessen en om natuurlijke holtes en corridors naar naburig geschikt gebied te herstellen. De plaatsing van de nestkasten moet doordacht gebeuren. Hang ze aan een boomstam of muur, maar dan beschut tussen de takken of klimplanten en liefst niet bloot. Op plaatsen met veel ratten of katten hang je ze best zo hoog mogelijk. De boom moet ook contact maken met andere bomen of gebouwen langs takken of kabels, omdat ze het liefst als kleine eekhoortjes door de boomkruinen spurtten. Ze kunnen behoorlijk goed springen en zelfs ruwe verticale wanden beklimmen, maar als ze op de

grond moeten komen zijn ze kwetsbaarder voor bijvoorbeeld huiskatten, marters en uilen. De uitgang van de nestkast zit langs de kant van de stam omdat de dieren langs de stam naderen. Wildcamerabeelden tonen aan dat dit geen must is. Daarnaast garandeert dit niet dat mezen uit de kast blijven.

MOOIE RESULTATEN BEHAALD

Achteraf bleken sommige doelen van het soortactieplan te ambitieus. Tussen droom en daad stonden nogal wat praktische bezwaren, in het bijzonder veroorzaakt door personeelsperikelen bij deelnemende organisaties, moeizame contacten met grote terreinbeheerders (spoorwegen e.a.) en variabele beschikbaarheid van vrijwilligers, om nog te zwijgen van de coronapandemie. Dat belet niet dat we heel wat realisaties hebben om fier op te zijn. Zo ontstond er uit dit actieplan een hechte groep vrijwilligers, die logistiek ondersteund worden door professionals van de provincie. De eikelmuis krijgt veel aandacht in natuur-educatieve projecten (van kindermaskers tot themawandelingen) en op evenementen (bijvoorbeeld infostands en folders). Het Opvangcentrum voor vogels en wilde dieren van Oostende specialiseerde zich in de verpleging van eikelmuisen, er werd een protocol opgesteld voor het omgaan met 'vondelingen' en er werden contacten opgebouwd over de grenzen heen. Een andere belangrijke realisatie is het eikelmuisvriendelijk inrichten van verschillende locaties door het aanplanten van fruitbomen en besdragende struiken, het aanleggen van takkenrillen en kleine en grote tuinacties.

En opvallend: er zijn 53 procent méér vierkante kilometers met eikelmuiswaarnemingen: 78 km² in 2014-2020 tegenover 51 km² in 2005-2012. De hoofddoelstelling is dus ruimschoots bereikt. Het focussen van de aandacht op de betere locaties, zoals beschreven in het actieplan, was daarbij een goede zet.

IS DE EIKELMUIS ER NU BETER AAN TOE?

Dat weten we helaas niet met zekerheid. Aan de Westkust en in het Kortrijkse blijft het aantal meldingen van jaar tot jaar ongeveer gelijk of neemt plaatselijk toe (ook door meer aandacht), dus daar zit het vermoedelijk wel snor. In de tussenliggen-

de gebieden zoals de zuidelijke Westhoek, waar versnippering en degradatie van het leefgebied een grote rol spelen, blijft de eikelmuis echter een zeer schaarse verschijning. De natuurgebieden en vele nieuwe hagen en boomgaarden in de West-Vlaamse ‘bergen’ van de gemeente Heuvelland lijken dit (nog?) niet te kunnen ombuigen. Een gebrek aan geschikte overwinteringsplaatsen en het renoveren van oude gebouwen om aan de strengere isolatienormen te voldoen kunnen hier ook een rol bij spelen.

VERDER ONDERZOEK IS NOODZAKELIJK...

De eikelmuis is een van de minst onderzochte en toch opvallende soorten zoogdieren in Europa. Dankzij het intensieve zenderwerk van Goedele Verbeylen in het oosten van Vlaanderen leren we veel over het tot nu toe verborgen gebleven terreingebruik, maar het zou goed zijn om daar nog veel meer over te weten. In het kader van het soortactieplan werden door VIVES-hogeschoolstudente Eva Follet i.s.m. de Zoogdierenwerkgroep van Zuid-West-Vlaanderen verschillende inventarisatietechnieken onderzocht. Wildcamera's bleken de minst arbeidsintensieve manier om de eikelmuisen snel te vinden, maar dan nog blijft het een moeilijke zaak om de aanwezigheid van eikelmuisen vast te stellen. Op dit moment bestudeert een student van de Universiteit van Antwerpen ingezamelde keutels van eikelmuisen om een beeld te krijgen van wat de dieren eten doorheen de seizoenen, en of er een verschil is tussen de duinen, natuurgebieden en stedelijke gebieden. Hoewel het actieplan formeel afgelopen is, lopen de acties gewoon verder. De focus zal meer op de wenselijke corridors komen te liggen, om versnippering aan te pakken.

DANKWOORD

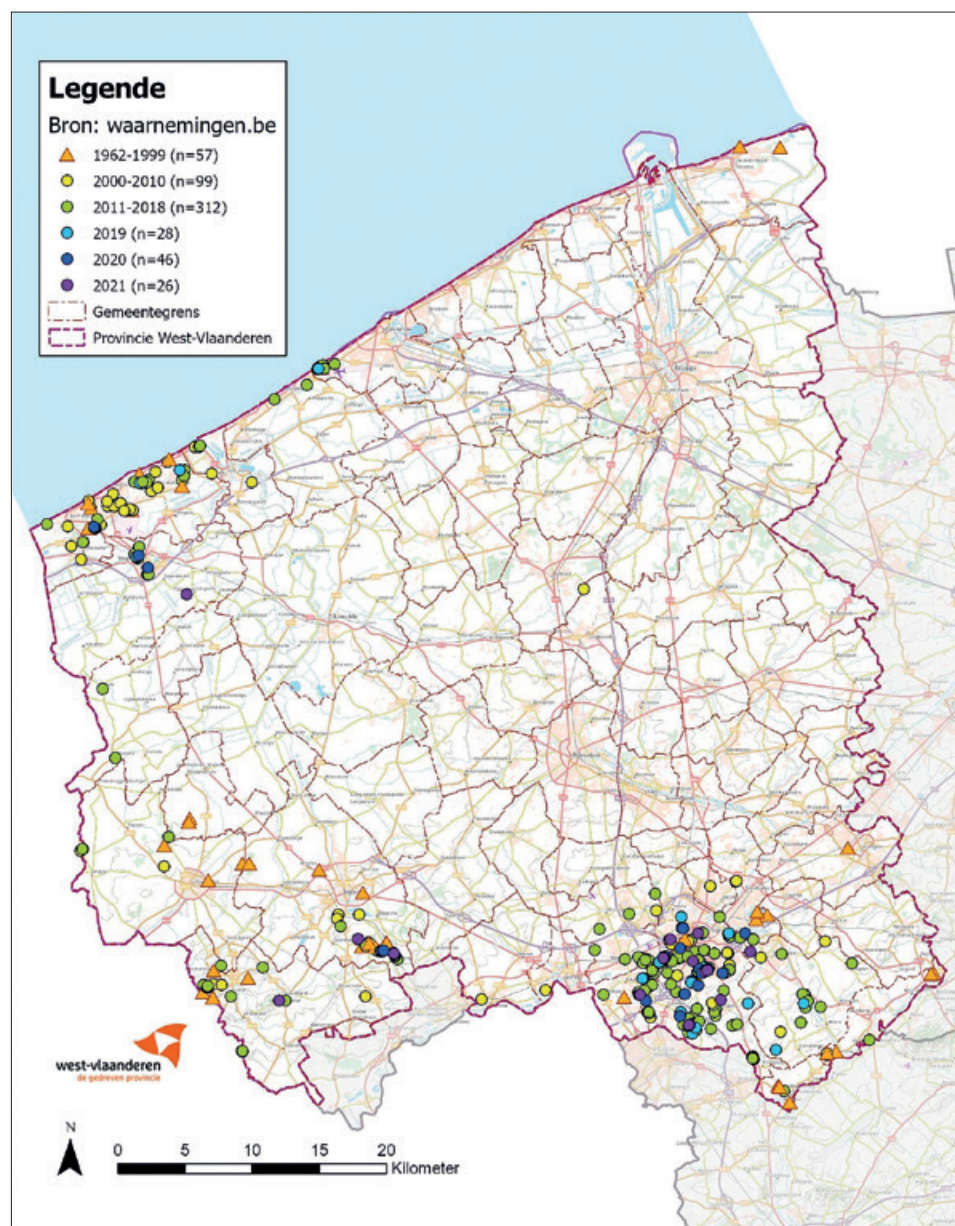
Het hele project druipt van het teamwerk, met tientallen personen, waarvoor onze beste dank aan allen! Alle namen opsommen zou te ver leiden, maar een speciale vermelding gaat toch naar Johan ‘Djoni’ Staelens als onvermoeibare mobilisator van eender wie, of die het nu wil of niet. Daarnaast zijn er pionier Mario Desloovere, grensoverschrijdend projectleider Leander Depypere, de vrijwillige regioverantwoordelijken Kristof Goemaere, Bram Conings, Geert Carette, Miguel Depoortere

en Patrick Vlaeminck die soms al meer dan vijftien jaar de nestkastcontroles en -vrijwilligers behartigen in hun regio's, de opeenvolgende medewerkers van het Stadlandschap Leie & Schelde en het Regionaal Landschap Westhoek voor het realiseren van talloze aanplantingen en educatieve activiteiten, en het provinciebestuur van West-Vlaanderen voor de financiële ondersteuning.

OLIVIER DOCHY is medewerker biodiversiteit bij de provincie West-Vlaanderen

▲ Fiere vrijwilligers bij hun toen gloednieuwe infostand (april 2015, Landelijke Zoogdierdag, Nijmegen, Nederland). V.l.n.r.: Katrien Geurts, Mario Desloovere, Johan ‘Djoni’ Staelens, Isabel Lemahieu. Foto Johan Staelens

▲ Verspreiding van de eikelmuis in West-Vlaanderen door de jaren heen (1962-2021). Enkel gegevens uit www.waarnemingen.be, dus niet alle nestkastvondsten of oude ‘mededelingen’. De gebieden met enkel oranje driehoekenduiden op verdwenen populaties. Dat is vooral op het nauwelijks beboste en weinig bebouwde platteland. De uitloper naar de Zwinstreek is sinds 1994 verlaten. In aansluitend Zeeuws-Vlaanderen was de laatste melding in 2005. (bron: www.waarneming.nl). De recente (blauwpaarse) meldingen situeren zich vooral in drie gebieden. De gegevens van de Westkust zijn onvolledig.

VLEERMUS MEET ONTWIKKELING VAN VLEERMUISPOPULATIES IN GROTE STEDEN

Vleermuizen in de stad

Het stedelijk gebied is een dynamische omgeving: met enige regelmaat worden gebouwen gesloopt, gerenoveerd en nieuw gebouwd. In Nederland worden bovendien op grote schaal woningen verduurzaamd, ook in grote steden als Tilburg, Utrecht en Den Haag. De wereldwijde klimaatontwikkeling maakt dit dringend noodzakelijk, en de wil om los te komen van Russisch gas deed daar nog een schep bovenop. Maar ruimten als zolders en spouwmuren zijn belangrijk als verblijfplaats voor vleermuizen en ingrepen aan gebouwen kunnen zeer nadelig voor hen zijn. In Nederland wordt via Soorten Management Plannen (SMP) geprobeerd die nadelen te voorkomen, maar hoe pakt dit uit in praktijk? Het meetnet vleerMUS brengt in beeld hoe populaties vleermuizen in steden zich ontwikkelen.

TEKST MARCEL SCHILLEMANS EN VITA HOMMERSEN

In Nederland worden al lange tijd gegevens verzameld over de aantalsontwikkeling van vleermuizen. Zo worden overwinterende vleermuizen als sinds de jaren '40 van de vorige eeuw geteld, maar niet alle soorten (zie het artikel hierover naar aanleiding van een recent verschenen speciaal nummer van *Lutra*, op pagina 19). Sinds de jaren '90 rijden vrijwilligers met de auto transecten om vleermuizen met detectors te registreren, en in 2013 werd dit een onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring Meetpro-

gramma Vleermuis Transecttellingen (NEM-VTT). Van veel soorten vleermuizen worden er nu redelijk betrouwbare landelijke trends bepaald. Vanwege de noodzaak gebouwen te verduurzamen was er behoefte om meer gegevens te verzamelen over de laatvlieger, de gewone - en ruige dwergvleermuis in de urbane omgeving. Deze drie soorten komen regelmatig of zelfs hoofdzakelijk voor in stedelijk gebied. Het meetnet VleerMUS kijkt hoe de populaties van deze soorten zich in de steden ontwikkelen.

VLEERMUIZEN TELLEN VANAF DE FIETS

Het bureau van de Zoogdiervereniging bedacht in 2015 een methode om de populatieontwikkeling van gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis en laatvlieger in stedelijk gebied te kunnen volgen. Vrijwilligers fietsen driemaal in het najaar vaste routes door stedelijk gebied, waarbij een detector automatisch ultrasone geluiden vastlegt. De routes zijn tussen 15 en 25 kilometer lang en zo gekozen dat ze de variatie aan landschapstypen dekken zoals woonwijken, parken en waterrijke gebieden. Naderhand worden met een computerprogramma de geluiden geanalyseerd en op soort gedetermineerd. Ter controle wordt een selectie van geluiden handmatig op soort gebracht. Dit levert informatie over aantallen geregistreerde dieren. Omdat vleermuizen sneller kunnen vliegen dan de vrijwilligers fietsen, kunnen dieren meerdere keren geregistreerd worden. Om dubbeltellingen te voorkomen wordt daarom een afstand van 100 meter tussen registraties aangehouden. De zo verkregen aantallen kunnen van jaar tot jaar vergeleken worden om te zien of er trends te ontdekken zijn. In Utrecht past men deze methode toe sinds 2016, in Tilburg sinds 2017 en in Den Haag sinds 2019. In Zwolle werd de methode toegepast in 2015, '16 en '18 waarbij ook de NEM-VTT methode gebruikt werd. Zodoende kunnen daar de resultaten van verschillende methoden vergeleken worden. Inmiddels wordt de methode op zeven plaatsen toegepast.

De methode lijkt op die van het NEM-VTT maar is kleinschaliger. Doordat de vrijwilligers fietsen, kunnen groene delen in stedelijk gebied ook bezocht worden. Van zulke groene delen van een stad mag verwacht worden dat ze belangrijk zijn als foerageergebied voor vleermuizen.

MINSTENS 105 MEETPUNTEN

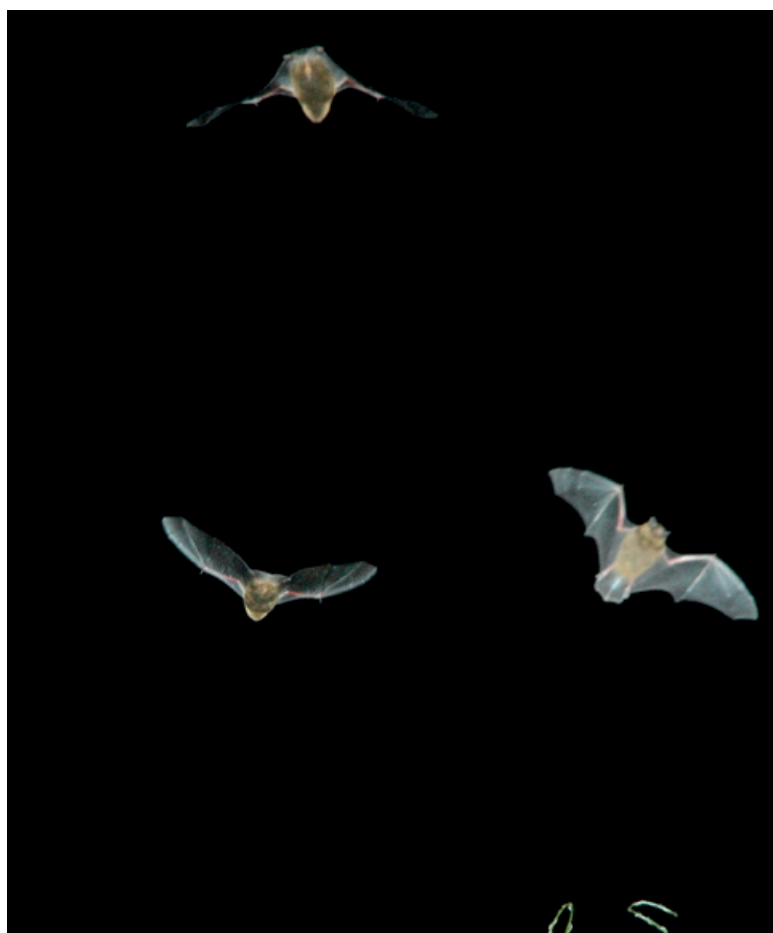
Om betrouwbare resultaten te krijgen moeten vrijwilligers bij voorkeur op ten minste 105 punten langs de routes een soort registreren (minstens honderd meter van een ander punt). Bij een lager aantal is niet uit te sluiten dat toeval een rol gaat spelen. In praktijk blijkt dit voor ruige dwergvleermuis en laatvlieger niet overal haalbaar. Verder mag er geen verzadiging optreden; dit is het geval als op bijna de hele route op afstanden van 100 meter een soort wordt geregistreerd. Als het verzadigingspunt bereikt wordt, is het niet meer mogelijk een toename vast te stellen. Dit is tot nu toe nog niet voorgekomen.

Het veldwerk wordt meestal uitgevoerd door vrijwilligers. Het is dus begrijpelijk dat routes soms minder dan drie keer gefietst worden of dat er vergissingen gemaakt worden bij het rijden van de routes. Dat maakt dat de resultaten niet zondermeer van jaar tot jaar vergelijkbaar zijn. Om de resultaten toch zo goed mogelijk te kunnen vergelijken worden deze onder andere omgerekend naar het percentage van het aantal delen van 100 meter lengte waar een soort werd geregistreerd. Bij een route van 15 km (150 delen van 100 meter), waarvan in 50 delen een vleermuis werd geregistreerd wordt het percentage dus 33 procent (50 van de 150). Vervolgens wordt het gemiddelde berekend voor het aantal keren dat een route gefietst is.

Van belang is verder de resultaten in het licht te zien van te verwachten veranderingen in populaties. De voortplanting bij vleermuizen gaat veel langzamer dan bij andere kleine soorten: vrouwtjes krijgen een of twee jongen per jaar. Anderzijds kunnen vleermuizen leeftijden bereiken tussen 15 en 40 jaar. Sterke populatieschommelingen, zoals we bij veldmuizen kennen, zijn bij vleermuizen niet te verwachten. Als er wel een sterk wisselend aantal wordt geregistreerd is aannemelijk dat dit geen weerspiegeling is van veranderingen in de populaties, maar een andere oorzaak heeft.

▲ Op pad in de schemer. Foto Amber de Jongh-Ambytious

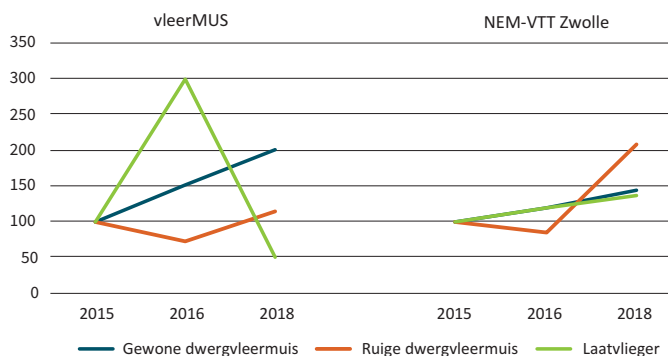
▲ Gewone dwergvleermuis. Foto Luuk Godefrooij

RESULTATEN ZWOLLE

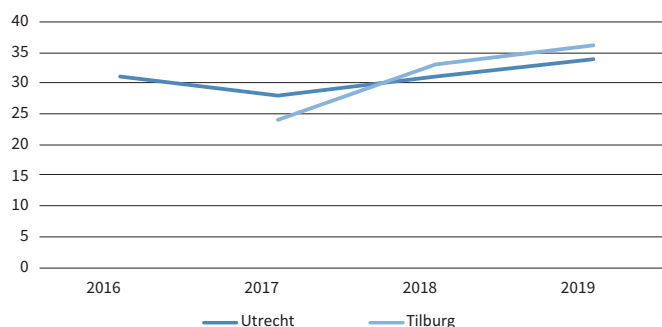
In Zwolle was de sloop van een groot gebouw met belangrijke verblijfplaatsen van de drie vleerMUS soorten aanleiding om te starten met monitoring. In 2015, '16 en '18 zijn in deze stad vier vleerMUS routes gereden en in het buitengebied rond Zwolle vier NEM-VTT routes. In *figuur 1* worden de resultaten vergeleken. De aantallen zijn gemiddelden van het aantal registraties per route, de resultaten van het startjaar 2015 zijn op 100 procent gesteld. Opvallend is de grote variatie van het aantal punten waar laatvlieger geregistreerd werd op de vleerMUS routes. Dit wordt veroorzaakt door het kleine aantal punten waar laatvlieger werd geregistreerd. Dit illustreert dat bij een klein aantal registraties het niet goed mogelijk is een trend te signaleren. Het verloop van de aantallen registratiepunten bij gewone en ruige dwergvleermuis laat wel een vrij duidelijke overeenkomst zien tussen de twee meetmethoden. Bij beide methoden neemt het aantal registraties in de loop van de drie jaar bij gewone dwergvleermuis toe. Bij ruige dwergvleermuis is er eerst een afname en vervolgens een toename. Overigens is de hoeveelheid gegevens onvoldoende om significante veranderingen in de lokale populaties vast te stellen, het gaat dus alleen om indicaties.

RESULTATEN UTRECHT, TILBURG EN DEN HAAG

In Utrecht, Tilburg en Den Haag wordt tot nu toe alleen de gewone dwergvleermuis op tenminste 35 punten per route (en op tenminste 100 meter afstand) geregistreerd, zodat voor deze soort betrouwbare trends berekend kunnen worden. Het aantal jaren dat de methode hier wordt toegepast is echter nog te klein om een statistisch betrouwbare trend te kunnen berekenen, maar naar verwachting is dit binnen een of enkele jaren wel mogelijk. *Figuur 2* laat het gemiddelde aantal punten zien waar gewone dwergvleermuis is geregistreerd op routes in Utrecht en Tilburg. Voor Den Haag zijn vergelijkbare resultaten pas van twee jaar beschikbaar.

Figuur 1: Vergelijking resultaten vleerMUS (links) en NEM-VTT Zwolle.

Figuur 2:

Resultaten gewone dwergvleermuis van vleerMUS in Utrecht en Tilburg.

In alle drie de steden worden op de vleerMUS routes ook ruige dwergvleermuisen en laatvliegers geregistreerd, maar de aantallen zijn te klein voor het berekenen van betrouwbare trends. Voor Den Haag wordt zelfs geconcludeerd dat er geen populatie van de laatvlieger aanwezig is, hetgeen werd bevestigd aan de hand van aanvullend onderzoek door de Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland. Omdat de gegevens op een gestandaardiseerde manier verzameld zijn geven ze wel een indruk van aantallen. Dat biedt de mogelijkheid om, met de nodige voorzichtigheid, steden met elkaar te vergelijken. Zo is het aantal punten waar ruige dwergvleermuis in Tilburg wordt geregistreerd het laagst, en dit sluit aan bij de indruk die onder veldwerkers aanwezig is dat deze soort op de hogere zandgronden relatief schaars is. Ook kunnen deze gegevens dienen als 'early warning' voor de toe- of afname van deze twee soorten.

TOEKOMST

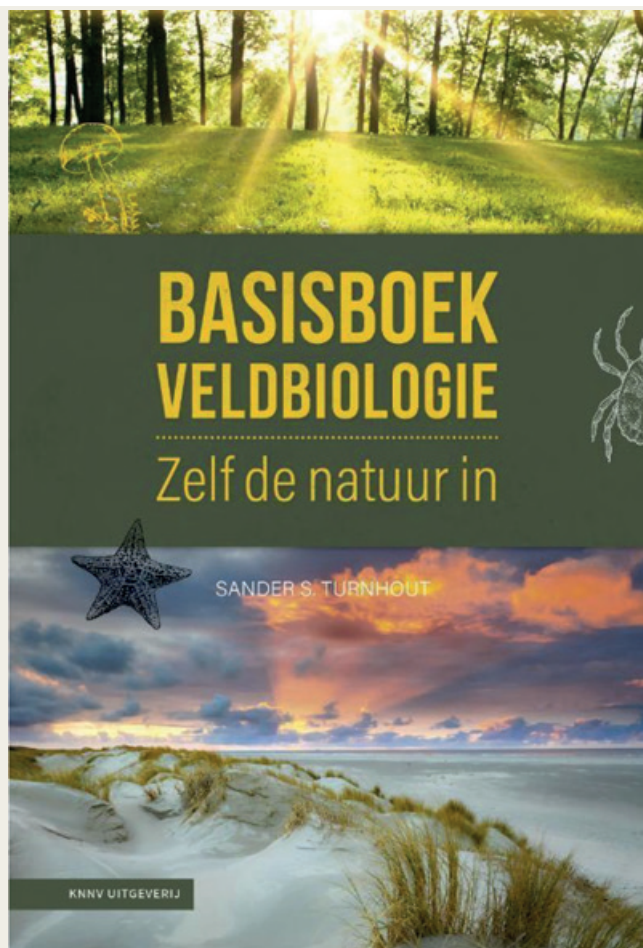
Hoewel de resultaten die tot nu toe met vleerMUS worden behaald nog niet voldoende zijn om betrouwbare trends te berekenen voor de steden waar de methode wordt toegepast, mag verwacht worden dat dit, voor de gewone dwergvleermuis, binnen enkele jaren wel het geval zal zijn. Ook maakt de methode het mogelijk een indruk te krijgen van de aantalsontwikkeling van ruige dwergvleermuis en laatvlieger. In combinatie met de resultaten van de NEM-VTT methode mag verwacht worden dat de methode tenminste een goede indruk zal geven van landelijke en regionale trends van laatvlieger, gewone - en ruige dwergvleermuis.

MARCEL SCHILLEMANS en VITA HOMMERSEN zijn projectleiders bij het bureau van de Zoogdierverseniging.

BOEKBESPREKING

In deze rubriek bespreken we boeken over wilde zoogdieren en boeken met een duidelijke link hiernaar. Dit boek past in beide categorieën.

Basisboek veldbiologie Zelf de natuur in

DOOR SANDER TURNHOUT

TEKST PIET BERGERS

Sander Turnhout is strategisch adviseur van SoortenNL, de koepelorganisatie waarvan de Zoogdierversameniging onderdeel is. De SoortenNL-organisaties zijn alle kennis-organisaties. Kennis van de soorten is nodig om te weten wat er in het veld speelt en wat je daaraan kunt doen, indien nodig. Het meest basale – en meest belangrijke – is weten met welke soort je te maken hebt. Het basisboek richt zich op de soorten die je als eerste ziet als je om je heen gaat kijken, op de opvallende en de bijzondere. De diepgaande kennis die bij deze organisaties aanwezig is, is duidelijk goed benut. Het basisboek richt zich daarnaast ook op soorten die aanknopingspunten bieden voor leuke verhalen. Zo wordt zelfs de egel-‘ondersoort’ *bidimensionalis* behandeld die vooral op wegen voorkomt...

Na inleidende hoofdstukken over ‘Natuur in Nederland’, ‘Mens en natuur’, ‘Natuur en wetenschap’ en twee hoofdstukken over systematiek, komen nagenoeg alle soortgroepen aan bod in een eigen hoofdstuk. Twee hoofdstukken volgen een andere ingang: ‘Vissen en andere zoetwaterdieren’

en ‘Dieren en wieren van strand en zee’. In dit laatste hoofdstuk worden ook de zeezoogdieren behandeld. Naast de soortbeschrijvingen is hier ook aandacht voor strandingen en wat je kunt doen als je een gestrande walvis vindt.

Het hoofdstuk over de andere zoogdieren begint met algemene informatie over indeling en leefwijze, om daarna dieper in te gaan op hoe je ze kunt zoeken en tellen. Daarna wordt het hoofdstuk wat rommelig qua indeling. Soms is deze taxonomisch (herten, roofdieren), soms gebiedsgericht (bos en parklandschap, steden) en soms een mix hiervan (zoetwaterknaagdieren). Er is veel aandacht voor ‘muizen’. De ware, woel- en spitsmuizen komen op allerlei manieren aan bod. De auteur vertelt veel over braakballen als manier om deze dieren te inventariseren, maar ook over het gebruik van inloopvallen. Daarbij wordt niet vermeld dat je daarvoor minimaal een ontheffing voor de Natuurbeschermingswet nodig hebt, en toestemming van de terreineigenaar als je in een ander gebied aan de slag gaat. En als je bijvoorbeeld haren voor genetisch onderzoek zou willen

verzamelen, ook nog een ontheffing in het kader van de Wet op de dierproeven. Het is duidelijk dat er veel veranderd is sinds Turnhout nog zelf actief was in de NJN.

De vleermuizen zijn de laatste zoogdierengroep die behandeld wordt. Hier meer aandacht voor echolocatie, levenswijze en hoe je ze kunt zien dan voor de individuele soorten.

Het *Basisboek veldbiologie* is een handig boek als je zelf de natuur in wilt. Juist de breedte van de besproken onderwerpen en de diepgaande praktische kennis van de soorten maken het waardevol. Ook de vele verwijzingen naar organisaties die je verder kunnen helpen zijn handig.

Kortom: een ideaal boek voor de beginnende natuurliefhebber en een handig boek voor de zoogdierliefhebber die zijn blik wil verbreden, maar voor diepgaande kennis over zoogdieren kun je beter de website van de Zoogdierversameniging raadplegen.

ZOOGDIER
DIGITAAL

KORTE BERICHTEN

Tijdens de ALV op 19 november zijn de leden akkoord gegaan met een prijsverhoging voor *Zoogdier* en *Lutra* met elk € 2,50. Daarmee zijn de recente prijsstijgingen van drukwerk niet helemaal gedekt. Het bestuur wilde echter een te grote prijsstijging voorkomen omdat de kosten op termijn mogelijk weer wat zullen dalen.

VLAANDEREN

Hamster. Foto Herman de Jongh

SOORTBESCHERMINGSPLAN HAMSTER

Tijdens de 29e International Hamster Workgroup Meeting in oktober in Brussel en Widoioe is bevestigd dat het niet goed gaat met de Europese hamster in Vlaanderen. Tot nu toe gebeurde het herstel van de hamsterpopulaties op basis van vrijwillige medewerking, maar dat volstaat duidelijk niet. Het verwerven van gronden door de overheid, die dan tegen een billijke vergoeding beheerd worden door landbouwers in functie van de hamsterpopulatie, kan een oplossing bieden. Natuurpunt vraagt aan minister Demir om gepaste acties in lijn met de Europese Habitatrichtlijn en een Vlaamse ondersteuning van de toekomstige bindende Europese natuurherstelwet.

BOOMMARTERPROJECT IN ANTWERPEN

Vrijwilligers van de Zoogdierenwerkgroep van Natuurpunt zullen boommarters uitrusten met GPS-zenders en nestkasten met camera's ophangen om meer te weten te komen over waar de dieren de wegen oversteken en ze hun nesten bouwen. Hiermee kunnen maatregelen voorgesteld worden aan de gemeenten en provincie om de soort beter te beschermen. De provincie Antwerpen keerde voor dit project een subsidie uit van € 20.000.

TRIESTE ZOOGDIEREN TOP 10

In het kader van het project Dieren onder de wielen volgt Natuurpunt de verkeersslachtoffers op Vlaamse wegen op. In de top 10 in 2022 bevonden zich zes zoogdiersoorten, plus een categorie Zoogdier onbekend. Van de zoogdieren bevindt de egel zich doorheen de jaren doorgaans in de top 3. Dit hoge aantal soorten zoogdieren is waarschijnlijk nog een onderschatting, want veel aanrijdingen met grotere zoogdieren blijven lang onder de radar. Deze trieste top 10 toont nog eens het belang van het aanleggen van verschillende soorten ontsnipperingsmaatregelen.

BOOMMARTERS IN WEST-VLAANDEREN

West-Vlaanderen heeft weinig uitgestrekte bossen. Maar ook kleinere bossen op relatief korte afstand van elkaar blijken te volstaan voor het in stand houden van een populatie boommarters. Er wordt zelfs op meerdere locaties in de provincie voortplanting vastgesteld. In het ideale geval zijn deze kleinere bossen verbonden door kleine landschapselementen, maar ook open gebied tussen de bossen lijkt geen probleem te vormen. Dit wijst op het belang van het behoud van kleine bosfragmenten.

NEDERLAND

NIEUWE SAMENWERKING

Het lidmaatschap van de Zoogdierverseniging is weer iets aantrekkelijker geworden via een samenwerking met Birding Breaks. Leden kunnen korting krijgen op natuurreizen en ook de vereniging wordt daarmee gesteund.

Zoogdierverseniging en Birding Breaks tekenen samenwerkingsovereenkomst. Vlnr: Laurens Steijn, Peter Milders en Hero Prins. Foto Peter Milders

Frank Tillie ontvangt eerste exemplaar van Maurice La Haye. Foto Eric Broer

RIE DE BOOISPRIJS 2023

Zoals u in het artikel over de laatste Zoogdierdag kon lezen, is de Rie de Boois prijs dit jaar toegekend aan de Werkgroep Kleine Marterachtigen. Tijdens de komende Zoogdierdag, die als vanouds weer gepland staat voor de laatste zaterdag van maart, wordt bekendgemaakt wie de Rie de Boois prijs voor 2023 in ontvangst mag nemen. Werkgroepen die hiervoor in aanmerking willen komen, kunnen hun aanvraag indienen voor 1 maart aanstaande.

LUTRA-SPECIALS

De nieuwste *Lutra*-special behandelt overwinterende vleermuizen in Nederland en Vlaanderen. Alle *Lutra*-abonnees hebben dit kloeki, 224 pagina's dikke Engelstalige nummer inmiddels ontvangen. Aldo Voûte mocht het eerste nummer in ontvangst nemen. Op de VLEN dag is het eerste exemplaar van de Nederlandstalige, 240 pagina's dikke versie aangeboden aan Frank Tillie van het Ministerie van LNV. Deze *Lutra*-special kon alleen gemaakt worden dankzij financiële bijdragen van terreinbeheerders en provincies die hiermee hun waardering voor de grote inzet van de tellers lieten zien. Losse exemplaren zijn verkrijgbaar via de Zoogdierwinkel

Aldo Voûte ontvangt eerste exemplaar van Jan Piet Bekker en Ben Verboom. Foto Ben Verboom

Naast *Zoogdier* geeft de Zoogdiervereeniging het wetenschappelijke tijdschrift *Lutra* uit. De artikelen in *Lutra* gaan wat dieper in op de materie en worden door deskundigen eerst aan een kritische blik onderworpen. *Lutra* verschijnt tweemaal per jaar. Een los abonnement op *Lutra* kost € 25,- per jaar. Leden van de Zoogdiervereeniging krijgen korting. Zij betalen maar € 15,- per jaar. Aanmelden voor een abonnement kan bij het secretariaat van de Zoogdiervereeniging (zie colofon hieronder).

ACTUELE INFORMATIE

Ga voor actuele informatie naar onze websites:
zoogdiervereeniging.nl/agenda
zoogdierenwerkgroep.be/activiteiten

CONTACT NEDERLAND

Postadres: Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen
Bezoekadres: Natuurplaza, Mercator 3,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen
Telefoon 024-7410500
info@zoogdiervereeniging.nl
www.zoogdiervereeniging.nl
voor alle werkgroepen in Nederland:
http://www.zoogdiervereeniging.nl/
werkgroepen-van-de-zoogdiervereeniging

CONTACT VLAANDEREN

voor alle werkgroepen in Vlaanderen:
http://www.zoogdierenwerkgroep.be/informatie/
organisatie/andere-zoogdierenwerkgroepen

COLOFON

ZOOGDIER is het populair-wetenschappelijke kwartaaltijdschrift van de Zoogdiervereeniging (Nederland) en de Zoogdierenwerkgroep en de Vleermuizenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen).

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS Conceptartikelen en andere kopij sturen naar: redactie.zoogdier@zoogdiervereeniging.nl / Deadlines voor insturen artikelen zijn: 1 januari, 1 april, 1 juli en 1 oktober / De redactie kan hulp bieden bij het schrijven van artikelen / De redactie behoudt zich het recht voor artikelen te redigeren of te weigeren / Nadere aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie.

LIDMAATSCHAP ZOOGDIERVEREENIGING EN ABONNEMENT NATUURPUNT Lidmaatschap van de Zoogdiervereeniging met alleen de ontvangst van *Zoogdier* kost 25 euro per jaar. Lidmaatschap met daarnaast het wetenschappelijke tijdschrift *Lutra* kost 40 euro per jaar. Overmaken op IBAN: NL 26INGB0000203737, onder vermelding van het gewenste lidmaatschap. Opzeggen: uitsluitend schriftelijk, vóór 1 december bij het Bureau van de Zoogdiervereeniging. Leden van Natuurpunt kunnen zich op *Zoogdier* abonneren voor 15 euro. Hiermee worden ze lid van de Natuurpunt Zoogdierenwerkgroep Vlaanderen en krijgen ze een aantal voordelen zoals korting op activiteiten. Ga naar www.natuurpunt.be/zoogdier om je te abonneren. | © **ZOOGDIERFOTO'S** Op geen enkele wijze mogen foto's uit deze uitgave worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie en/of andere rechthebbenden | **DISCLAIMER** De artikelen in *Zoogdier* geven niet noodzakelijkerwijs de mening van de Zoogdiervereeniging of van Natuurpunt weer maar zijn voor rekening van de auteurs. | **REDACTIEADRES** Redactie Zoogdier, Postbus 6531, 6503 GA Nijmegen, 024-7410500, redactie.zoogdier@zoogdiervereeniging.nl **KERNREDACTIE** Piet Bergers (hoofdreducteur), Coretta Jongeling (eind-reducteur), Ruth Daalderop (secretariaat), Ben van den Horn

REDACTIE Peter Twisk, Joep van Belkom, Bob Vandendriessche, Michiel Cornelis, Jeroen Creuwels, Nathalie Brusgaard, Tis Voortman, Sanne Ruyts

BEELDREDACTIE Herman de Jongh

ZOOGDIERDIGITAAL Dirk Criel | **TAALCORRECTIE** Jolanda van der

Toorn-Hoeksma | **VORMGEVING** Akker Ontwerp | **LOSSE NUMMERS**

ZOOGDIER Losse nummers kosten 7 euro (incl. porto) en zijn te bestellen via het redactieadres o.v.v. jaargang en nummer. ISSN 0925-1006

Column

Trots

In het voorwoord van ons jaarverslag over 2019 gebruiken de toenmalige voorzitter, Jan Buys, en ik twee keer het woord trots als we het over de prestaties van de Zoogdiervereeniging hebben. Trots is volgens het woordenboek een gevoel van bewondering en voldoening wegens eigen verdienste.

In eerste instantie voelde ik me meer tot het woord dankbaarheid aangetrokken als omschrijving voor wat we met zijn allen bereikt hadden. Waarschijnlijk vanwege een andere betekenis die trots ook heeft: vervuld van een groot gevoel van eigenwaarde, tot uitdrukking komend in houding of de behoefte niet toe te geven of zich niet ondergeschikt te maken; zelfbewust; in meer negatieve zin ook: hooghartig.

De laatste tijd betrap ik me er steeds vaker op vervuld te zijn van trots op de Zoogdiervereeniging. Drie recente activiteiten maakten me daarvan bewust: de Zoogdierdag, de *Lutra*-special en het Jaar van de Eikelmuis. Ze lijken flink verschillend, maar kijk eens naar de overeenkomsten:

We zijn inhoudelijk sterk. Over de inhoud van de Zoogdierdag en de *Lutra*-special heeft u kunnen lezen. De resultaten van het Jaar van de Eikelmuis zijn gepresenteerd op een internationaal symposium en er zullen vast nog vele publicaties volgen.

We zijn steeds meer publieksgericht. Tijdens de Zoogdierdag is volop getweet. De *Lutra*-special leidde tot een paginagroot artikel in *Trouw*. Het Jaar van de Eikelmuis zorgde voor talloze berichten via social media, kranten, tijdschriften, radio en tv.

We hebben enorm betrokken medewerkers, leden en vrijwilligers. Op de Zoogdierdag verleenden de mensen van het bureau talloze hand- en spandiensten. Medewerkers zaten in de redactie van de *Lutra*-special en droegen bij aan meerdere artikelen. Voor het Jaar van de Eikelmuis hebben medewerkers een speciale, tijdelijke werkgroep opgericht. Soms blijken medewerkers, leden en vrijwilligers gewoon dezelfde mensen te zijn.

We genieten van wat we doen. De geanimeerde gesprekken, de lol die we hebben, de voldoening dat onze inzet ertoe doet. En juist die positieve energie brengt ons telkens weer bij elkaar op een Zoogdierdag, voor het maken van een standaardwerk over overwinteraars of rond een Jaar van; het is leuk om lid van de Zoogdiervereeniging te zijn. En daar ben ik trots op!

Piet Bergers
Directeur Zoogdiervereeniging

Het moment van...

PIET HEIN PELSER

Een dierbare ontmoeting

Lichtpuntjes vastleggen is mijn passie. Een samenspel tussen mens en (zoog)dier in het bijzonder. Mijn bijdrage is tekenend voor ons werk: géén voorpaginanieuws, maar in stilte werken aan de herintrede van onze eikelmuis. Wetenschappers, natuurbeheerders en veldwerkers zorgen samen voor een optimaal leefklimaat voor deze soort. Herstellen van een gezonde biodiversiteit en zorgen voor een veilig heenkomen is voor deze soort van levensbelang.

Vijf jaar geleden werden de eerste eikelmuisen uitgezet in de omgeving van Bemelen. Na drie jaar werd ons werk beloond. Een nieuwe generatie huppelde, gezond en wel, op en rond de Bemelerberg. Corridors werden aangelegd om hun leefgebied uit te breiden, om daardoor contacten mogelijk te maken met andere populaties in het Savelsbos. Het inventariseren met life-traps tijdens het eikelmuis-onderzoek leidde tot deze foto: mijn moment.

In deze rubriek presenteren Zoogdier-lezers hun geliefde foto's en het bijbehorende verhaal.
Uw inzending is welkom. Stuur deze naar redactie.zoogdier@zoogdierverseniging.nl